

ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

1821-2021

200 ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Γράφουν οι: Αντώνης Λιάκος, Άντα Διάλλα, Νάνσυ Παπαλεξανδρή, Ιωάννα Σαπφώ Πεπελάση,
Γιώργος Αλογοσκούφης, Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, Νίκος Χριστοδουλάκης και Παντελής Καμμάς

Editorial

Δημήτρης Μπουραντώνης
Πρύτανης του ΟΠΑ

Αναστοχασμός μέσα από την Ιστορία

Η «χρονιά ορόσημο για τη χώρα μας» –όπως την περιγράψαμε στο προηγούμενο τεύχος της εφημερίδας μας– εξελίσσεται γοργά, με σταδιακή αποκατάσταση της κανονικότητας κατόπιν εμβολιασμών, αλλά με βαριά πλήγματα σε ανθρώπινες ζωές και σε αρκετούς κλάδους της οικονομίας.

Το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών συνεχίζει –χωρίς σημαντικά προβλήματα– να υλοποιεί το εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο του. Ταυτόχρονα, διανοίγει νέους δρόμους συνεργασίας με φορείς και πανεπιστημιακά ιδρύματα τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Η πρόσφατη κατάταξη των Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών σε κορυφαίες θέσεις παγκοσμίως από τους πλέον αναγνωρισμένους φορείς αξιολόγησης κάνει όλους μας –καθηγητές, φοιτητές, αποφοίτους και διοικητικό προσωπικό– να αισθανόμαστε υπερήφανοι

για τη συνεισφορά μας στην οικονομία και στην κοινωνία.

Στο παρόν τεύχος, με αφορμή τη συμπλήρωση 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, περιλαμβάνεται ειδικό αφιέρωμα, στο οποίο διακεκριμένοι επιστήμονες εκφράζουν τις απόψεις τους με τη δική τους ξεχωριστή ματιά. Δεδομένου ότι η κύρια αποστολή του Πανεπιστημίου είναι να διαχέει την ιστορική γνώση σε συνδυασμό με την ανάπτυξη κριτικής-αναλυτικής σκέψης, οφείλουμε να καλλιεργήσουμε, αντί των ευκαιριακών πανηγυρικών υπερβολών, τον σοβαρό πνευματικό προβληματισμό που γεννά η επέτειος της εθνικής παλιγγενεσίας. Να σταθμίσουμε το παρελθόν και να εντοπίσουμε τα ερείσματα του μετά το 1821 συλλογικού μας βίου. Να εγκύψουμε κριτικά στην ιστορία των 200 χρόνων και να στοχαστούμε με εναργή τρόπο αναφορικά με τις μελλοντικές ανάγκες και τις προτεραιότητες της δημοκρατικής Πολιτείας.

ΟΠΑ NEWS

**ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ**

Free Press • Τεύχος 38

Ιστοσελίδα:
www.aueb.gr/opanews

ΕΚΔΟΤΗΣ
Οικονομικό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ – ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ
Σταθακόπουλος Βλάσης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ
Εργαστήριο Επιχειρησιακής
Επικοινωνίας (BCLab)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ
Δημητριάδης Σέργιος
Κακούρος Γιώργος
Κανδεράκη Έλενα
Κυρέζης Νίκος
Λιάτσου Μαρία
Λυμπερόπουλος Δημήτρης
Παναγιωτίδου Αγγελική
Σπανού Λιζέτα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Κώση Αντωνέντα

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Inconcept LTD

Η ENTRUST έχει επιμεληθεί
τη σχεδίαση λογοτύπου
της «ΟΠΑ News».

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
Φωτογραφική Ομάδα του ΟΠΑ
Αρχείο του ΟΠΑ
Image Bank

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
PressiousArvanitidis
216 100 5100

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
opanews@aub.gr

Ενυπόγραφα άρθρα και απόψεις
δεσμεύουν μόνον τους
συντάκτες τους.
Επιτρέπεται η αναδημοσίευση
οποιοδήποτε μέρους της ύλης
της εφημερίδας, αρκεί
να είναι ακριβής και να
αναφέρεται η πηγή.

**ΑΞΙΖΕΙ
ΝΑ ΔΙΑΒΑΣΕΤΕ**

✎ της Χριστίνας Δεληγόλου, Αναπληρώτριας Προϊσταμένης Βιβλιοθήκης του ΟΠΑ

Τα δάνεια της Ελλάδας 200 χρόνια ανάπτυξης και κρίσεων

Ο Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, ομότιμος καθηγητής του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, εκπόνησε τη μελέτη «Τα δάνεια της Ελλάδας – 200 χρόνια ανάπτυξης και κρίσεων» (Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2019) με στόχο, όπως ο ίδιος αναφέρει στον πρόλογο του βιβλίου, την προαγωγή της εθνικής αυτογνωσίας πάνω σε θέματα στα οποία κυριαρχούν η αποσπασματικότητα και η άγνοια.

Αντικείμενο της μελέτης είναι η αναλυτική εξιστόρηση του διεθνούς δανεισμού της Ελλάδας και η παρουσίαση της αναπτυξιακής πορείας της ελληνικής οικονομίας από την εποχή του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως τις μέρες μας, καλύπτοντας 200 χρόνια οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής πρόόδου, αλλά και χρηματοπιστωτικών κρίσεων και πτωχεύσεων. Ο αναγνώστης θα εντοπίσει επίσης μία εκτενή βιβλιογραφία για το θέμα του διεθνούς δημόσιου δανεισμού της Ελλάδας από το 1821 και έπειτα, από την οποία μπορεί να αντλήσει πολύτιμες πληροφορίες για περαιτέρω μελέτη και έρευνα.

Η μελέτη ξεκινά με ανάλυση ορισμένων εννοιών ώστε να δι-

ευκολυνθεί ο αναγνώστης στην παρακολούθηση της προβληματικής του συγγραφέα. Στα επόμενα τέσσερα κεφάλαια παρουσιάζεται το θέμα κατά την περίοδο 1821-1944, ενώ δύο κεφάλαια αναφέρονται στη σύγχρονη εποχή (1945-2010). Το τελευταίο, όγδοο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον σχολιασμό των τρεχουσών εξελίξεων σχετικά με τον δημόσιο δανεισμό της Ελλάδας την περίοδο των μνημονίων (2010-2018). Το παράρτημα περιέχει είκοσι επτά πίνακες με δεδομένα από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές στα οποία γίνεται αναφορά στο κείμενο. Η μελέτη ολοκληρώνεται με σύντομο σχολιασμό και διατύπωση των σκέψεων και απόψεων του συγγραφέα, καθώς και υποδείξεις τομέων έρευνας που θα μπορούσαν να απαντήσουν στο ερώτημα των διδαχών της ιστορίας σχετικά με τη σχέση εθνικής οικονομίας και δημόσιου εξωτερικού δανεισμού στη σύγχρονη Ελλάδα.

Ο τόμος υπάρχει στη Συλλογή Βιβλίων Έρευνας της Βιβλιοθήκης & Κέντρου Πληροφόρησης του ΟΠΑ.

Πληροφορίες: <https://opac.seab.gr/record=b2793407~S10>

Στην πρώτη 15άδα διεθνώς τα μεταπτυχιακά του ΟΠΑ

Διεθνείς φορείς αξιολόγησης κατατάσσουν την προπτυχιακή και τη μεταπτυχιακή εκπαίδευση του Ιδρύματος σε κορυφαίες θέσεις

Στις πρώτες 15 θέσεις σε διεθνές επίπεδο βρίσκονται Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο φέτος διακρίθηκε για την υψηλή ποιότητα και των προπτυχιακών του προγραμμάτων.

Σύμφωνα με την υψηλού κύρους αξιολόγηση της Eduniversal για το 2021 (www.best-masters.com), στην 6η θέση βρίσκεται το ΠΜΣ Διαχείρισης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στην 8η θέση τέσσερα ΠΜΣ του ΟΠΑ: Διοικητικής των Επιχειρήσεων με Διεθνή Προσανατολισμό (μερικής φοίτησης), Δημόσιας Πολιτικής και Διοίκησης, Διοίκησης Ανθρώπινου Δυναμικού, καθώς και Διοίκησης Υπηρεσιών (πλήρους φοίτησης). Τη 12η θέση καταλαμβάνουν τα ΠΜΣ Επιχειρηματικής Αναλυτικής (πλήρους φοίτησης), Επιστήμης των Υπολογιστών, αλλά και Διοικητικής των Επιχειρήσεων με Διεθνή Προσανατολισμό. Στη 13η θέση διεθνώς βρίσκεται το ΠΜΣ Επιστήμης Δεδομένων (μερικής φοίτησης), ενώ 14ο κατατάσσεται το ΠΜΣ Επιχειρηματικής Αναλυτικής (μερικής φοίτησης).

Για την εξαγωγή αυτών των συμπερασμάτων, αξιολογήθηκαν τη χρονιά που πέρασε περισσότερα από 22.000 μεταπτυχιακά προγράμματα από 154 χώρες.

Τα κριτήρια κατάταξης της Eduniversal περιλαμβάνουν κυρίως τη φήμη των μεταπτυχιακών μέσω της άποψης εταιρειών που προσλαμβάνουν προσωπικό, τον μισθό πρώτης απασχόλησης μετά την αποφοίτηση και, βέβαια, την ικανοποίηση των φοιτητών.

Παράλληλα, ο διεθνής φορέας αξιολόγησης Quacquarelli Symonds (QS) κατατάσσει το ΟΠΑ για το 2021 μεταξύ των κορυφαίων πανεπιστημίων στον κόσμο στα επιστημονικά πεδία που αυτό θεραπεύει. Μάλιστα, αναδεικνύεται 1ο μεταξύ των ελληνικών πανεπιστημίων στις 4 από τις 5 επιστημονικές του περιοχές (www.topuniversities.com/subject-rankings/2021).

Συγκεκριμένα, στο πεδίο Διοίκησης Επιχειρήσεων (Business & Mana-

Κατάταξη σε παγκόσμιο επίπεδο (Global Ranking)		
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών	Επιστημονικό πεδίο	Θέση κατάταξης 2021
Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς	Cultural Management / Creative Industries Management	6
Διοικητική των Επιχειρήσεων με Διεθνή Προσανατολισμό (μερικής φοίτησης)	MBA part-time	8
Επιχειρηματική Αναλυτική (πλήρους φοίτησης)	Business Intelligence & Strategy	12
Επιστήμη Δεδομένων (μερικής φοίτησης)	Big Data Management	13
Χρηματοοικονομική Διοίκηση	Financial Markets	62
Κατάταξη στη Δυτική Ευρώπη (Ranking in Western Europe)		
Δημόσια Πολιτική & Διοίκηση	Public Administration / Management	8
Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού	Human Resources Management	8
Διοίκηση Υπηρεσιών (πλήρους φοίτησης)	General Management	8
Επιστήμη των Υπολογιστών	Information Systems Management	12
Διοικητική των Επιχειρήσεων με Διεθνή Προσανατολισμό	International Management	12
Επιχειρηματική Αναλυτική (μερικής φοίτησης)	Data Analytics	14
Διοικητική Επιστήμη & Τεχνολογία (πλήρους φοίτησης)	E-Business & Digital Marketing	17
Διοίκηση Επιχειρήσεων (MBA)	MBA full-time	18
Λογιστική & Χρηματοοικονομική	Accounting	23
Μάρκετινγκ & Επικοινωνία με Διεθνή Προσανατολισμό	Marketing	25
Οικονομική Επιστήμη με ειδίκευση στην Οικονομική Θεωρία (πλήρους φοίτησης)	Economics	25
Διοίκηση Επιχειρήσεων για Στελέχη (Executive MBA)	Executive MBA	26
Μάρκετινγκ & Επικοινωνία (πλήρους φοίτησης)	Corporate Communication	29

gement Studies) το ΟΠΑ κατατάσσεται παγκοσμίως στην 145η θέση (1ο στην Ελλάδα).

Στο πεδίο Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής (Accounting & Finance) κατατάσσεται παγκοσμίως μεταξύ των θέσεων 101-150, βελτιώνοντας σημαντικά τη θέση του σε σχέση με το 2020 (1ο στην Ελλάδα).

Στο πεδίο των Οικονομικών (Economics & Econometrics) κατατάσσεται παγκοσμίως μεταξύ των θέσεων 201-250 (1ο στην Ελλάδα).

Στην περιοχή των Κοινωνικών Επιστημών (Social Sciences & Management), που περιλαμβάνει πλήθος επιστημονικών πεδίων, το ΟΠΑ κατατάσσεται στην 243η θέση, βελτιώνοντας τη σειρά κατάταξής του (1ο στην Ελλάδα).

Τέλος, στο πεδίο Επιστήμης Υπολογιστών και Πληροφοριακών Συστημάτων (Computer Science & Information Systems) τοποθετείται μεταξύ των θέσεων 301-350, βελτιώνοντας και εδώ την κατάταξή του.

Η έγκυρη αυτή λίστα λαμβάνει στοιχεία από τη βιβλιογραφική βάση επιστημονικών δημοσιεύσεων (Scopus) που αφορούν την ερευνητική δραστηριότητα και την απήχηση του ερευνητικού έργου του ακαδημαϊκού και ερευνητικού προσωπικού των αξιολογούμενων πανεπιστημίων. Επίσης, συνυπολογίζονται ο διεθνής χαρακτήρας του Ιδρύματος και η φήμη του τόσο στον χώρο της αγοράς όσο και στην ακαδημαϊκή κοινότητα, η οποία προκύπτει από τη συμμετοχή σε ειδική έρευνα >50.000 στελεχών επιχειρήσεων και >100.000 ακαδημαϊκών, αντίστοιχα.

«Συγχαρητήρια αξίζουν στους φοιτητές, διευθυντές, διδάσκοντες και όλο το προσωπικό των μεταπτυχιακών μας προγραμμάτων», δήλωσε ο Πρύτανης του ΟΠΑ, καθηγητής **Δημήτρης Μπουραντώνης**.

World University Rankings	
Επιστημονικό πεδίο	Θέση κατάταξης 2021
Διοίκηση Επιχειρήσεων	145
Λογιστική & Χρηματοοικονομική	101-150
Οικονομικά	201-250
Επιστήμη Υπολογιστών και Πληροφοριακών Συστημάτων	301-350
Επιστημονική περιοχή	Θέση κατάταξης 2021
Κοινωνικές Επιστήμες	243

GameStop και επενδυτής της διπλανής πόρτας

Με «εξέγερση» μικροεπενδυτών βρέθηκαν αντιμέτωποι κερδοσκόποι των αγορών

του Γιώργου Χαλαμανδάρη, Επίκουρου Καθηγητή Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του ΟΠΑ

Θα μπορούσε να ήταν σενάριο μιας ταινίας ή θέμα ενός μυθιστορήματος που ταιριάζει σε μία εποχή αμφισβήτησης: Μια μετοχή που τα έξι τελευταία χρόνια παραπαίει στο χρηματιστήριο βρίσκεται ξαφνικά, μέσα σε λιγότερο από μία εβδομάδα, η ακριβότερη μεταξύ αυτών που απαρτίζουν τον δείκτη μικρής κεφαλαιοποίησης Russell 2000. Μια εταιρεία που μοιάζει να δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις τάσεις της εποχής γίνεται ξαφνικά το σύμβολο ακτιβισμού μιας νέας γενιάς μικροεπενδυτών, που συνδιαλέγονται και συντονίζονται μέσω κοινωνικών δικτύων. Στρατηγικές συναλλαγών που σχεδόν αποκλειστικά χρησιμοποιούνται από τους «γνώστες» των αγορών χρησιμοποιούνται ξαφνικά εναντίον τους. Κερδοσκόποι που συστηματικά στοιχηματίζουν στη χρεοκοπία των άλλων είναι αυτοί που σπρώχνονται στη χρεοκοπία από ένα κύμα μικροεπενδυτών.

Τι ακριβώς συνέβη

Η GameStop είναι μια εταιρεία λιανικής πώλησης βιντεοπαιχνιδιών που επιμένει στο παραδοσιακό μοντέλο της αλυσίδας καταστημάτων, ενάντια σε έναν κόσμο που ολοένα και περισσότερο κυριαρχείται από τις πλατφόρμες ηλεκτρονικού εμπορίου (π.χ. Steam, Epic). Η ιστορία ξεκινά στις 21 Ιανουαρίου 2021, όταν μια ομάδα hedge funds ανακοίνωσαν την άποψή τους ότι η εταιρεία βρίσκεται στην τελική της φάση κατάρρευσης (terminal decline), υπονοώντας ότι ουσιαστικά έχουν στοιχηματίσει εναντίον της. Πρακτικά, δήλωσαν ότι έχουν προχωρήσει σε ανοικτή πώληση των μετοχών της.

Η ανοικτή πώληση (short-selling) ενός αξιογράφου βασίζεται στη δυνατότητα του επενδυτή να δανειστεί τη μετοχή για σύντομο χρονικό διάστημα (reverse repo). Για παράδειγμα, δανείζεται τη μετοχή από τον Α για μία μέρα και την πουλά στην τρέχουσα τιμή, π.χ. \$40, επιστρέφοντας το ποσό αυτό.

Την επόμενη μέρα, που θα πρέπει να την επιστρέψει στον Α, ανανεώνει το δάνειο. Δηλαδή τη δανείζεται από τον Β για μία μέρα, επιστρέφοντας το δάνειο-μετοχή στον Α. Την επομένη δανείζεται από τον Γ, για να την επιστρέψει στον Β, κ.ο.κ. Ο πωλητής θα κλείσει τη θέση όταν, αντί να τη δανειστεί εκ νέου, θα την αγοράσει για να την επιστρέψει στον τελευταίο δανειστή. Αν την αγοράσει σε χαμηλότερη από την αρχική τιμή (<\$40), τότε θα έχει πραγματοποιήσει κέρδη από την ανοικτή πώληση.

Κερδοσκόποι αυτού του τύπου (short-sellers) έχουν συνήθως τα κεφάλαια και την υπομονή να περιμένουν μέχρις ότου η τιμή όντως πέσει από τα αρχικά της επίπεδα. Επιπλέον, συνδυάζουν την πώληση που πραγματοποιούν με μία εκστρατεία πληροφόρησης προκειμένου να πείσουν και άλλους επενδυτές να τους ακολουθήσουν. Η δράση τους κατακρίνεται πολύ συχνά ως τακτική αρπακτικών που επισπεύδει τη χρεοκοπία των εταιρειών-στόχων. Ωστόσο, δεν είναι πάντα αρνητική, ιδίως όταν αποκαλύπτουν ατασθαλίες ή κακοδιαχείριση.

Ο μεγάλος κίνδυνος μιας στρατηγικής ανοικτής πώλησης είναι να υποχρεωθεί ο πωλητής να κλείσει τη θέση του πρόωρα, σε ανοδική αγορά, και παρά τη θέλησή του. Αυτό θα συμβεί όταν δεν βρίσκονται πια μετοχές διαθέσιμες για να ανανεωθεί ο δανεισμός τους. Συχνά αυτό είναι αποτέλεσμα χειραγώγησης. Οι κάτοχοι των μετοχών έρχονται (παρανόμως) σε συνεννόηση, προκειμένου να υποχρεώσουν τον short-seller να προβεί σε αγορά των μετοχών για να τις επιστρέψει, επιβάλλοντας την τιμή που θέλουν (short-squeeze).

Τρεις μέρες μετά την ανακοίνωση των hedge funds, ένα από αυτά (Melvin Capital) συσσωρεύσε τόσες ζημιές εξαιτίας της ανόδου της τιμής μετοχής της GameStop και του short-squeeze στο οποίο βρέθηκε, ώστε αγοράστηκε από το Citadel,

έναν ανταγωνιστή του. Η άνοδος της τιμής δημιουργήθηκε από συνδυασμό αγοράς μετοχών και αγοράς δικαιωμάτων αγοράς (calls).

Ειδικότερα η δεύτερη αποτελεί ιδιαίτερα επιτηδευμένη στρατηγική γιατί, αν και φτηνή για τον αγοραστή των δικαιωμάτων, υποχρεώνει τον πωλητή σε μαζικές αγορές μετοχών. Όταν, για παράδειγμα, μια τράπεζα πουλήσει δικαιώματα αγοράς με υψηλή τιμή εξάσκησης, πρακτικά πουλά κάτι πολύ φτηνό που δεν απαιτεί ιδιαίτερη αντιστάθμιση από μέρους της. Ωστόσο, όσο η τιμή της υποκείμενης μετοχής ανεβαίνει, τόσο αυξάνεται και ο κίνδυνος της τράπεζας να πρέπει να πληρώσει τον πελάτη της για τα δικαιώματα που αυτός θα εξασκήσει. Για αντιστάθμιση του κινδύνου, η τράπεζα πρέπει να έχει στην κατοχή της έναν αριθμό μετοχών, που όμως μεγαλώνει όσο η τιμή της μετοχής πλησιάζει (ή υπερβαίνει) την τιμή εξάσκησης. Δηλαδή ο πωλητής δικαιωμάτων αγοράς αναγκάζεται να αγοράζει μετοχές όσο η τιμή τους... αυξάνεται.

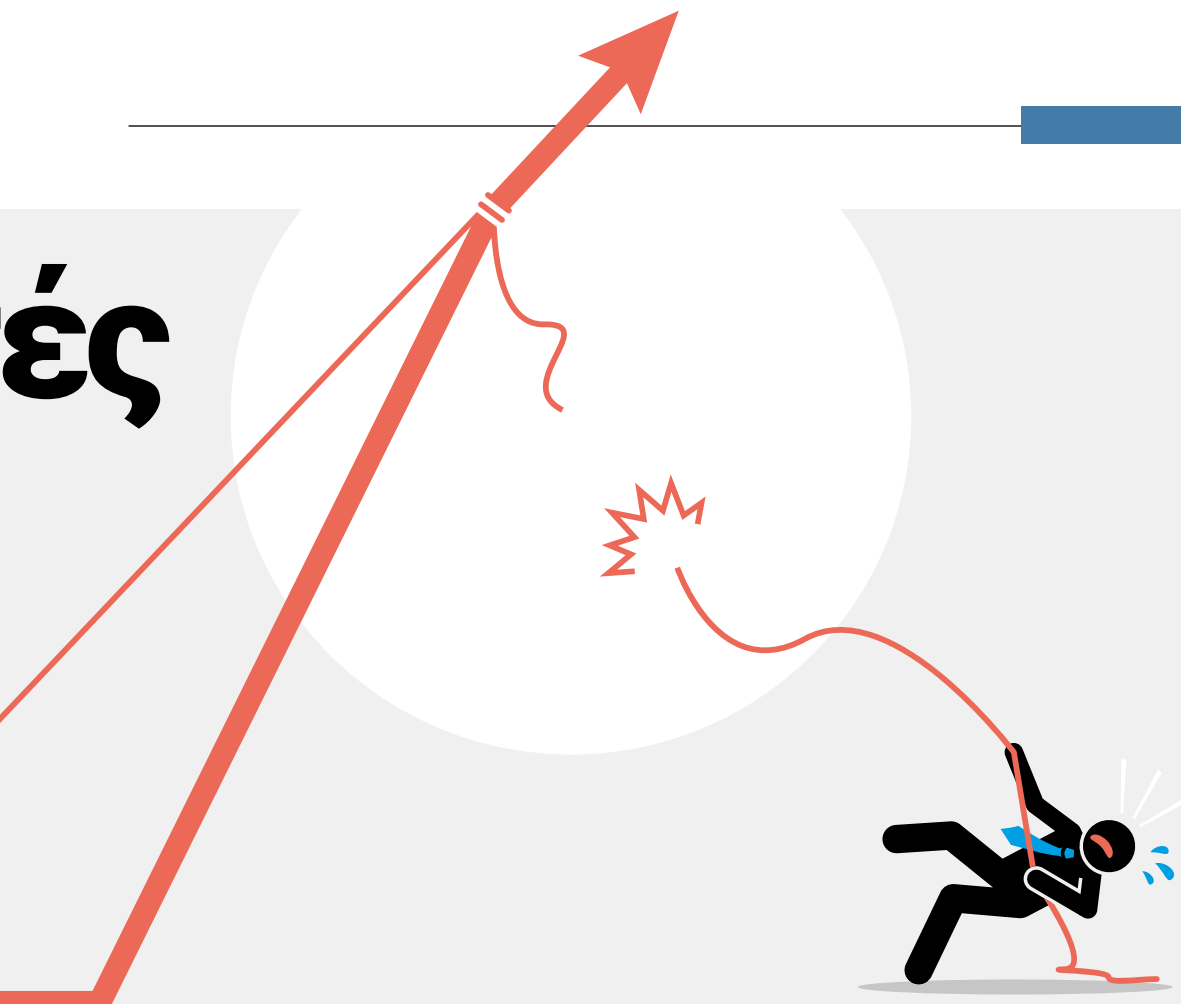
Κύμα «επενδυτικού ακτιβισμού»

Το short-squeeze προέκυψε γιατί οι κάτοχοι των μετοχών κάλεσαν τους χρηματομεσίτες τους και τους έδωσαν εντολή να μη δανείζουν τις μετοχές τους!

Το ενδιαφέρον στην περίπτωση της GameStop είναι ότι οι «χειραγωγοί» δεν ήταν οι συνήθεις ύποπτοι των αγορών αλλά μικροεπενδυτές, που είχαν αλληλοδιδασθεί την τεχνική του short-squeeze και είχαν συντονίσει τις εντολές τους για αγορά μετοχών και δικαιωμάτων, ανταγωνιζόμενοι τα συγκεκριμένα funds.

Ο διάυλος συντονισμός τους ήταν το φόρουμ WallStreetBets του Reddit. Δεδομένου ότι το Reddit είναι μια πολύ δημοφιλής πλατφόρμα για gamers,

ές

”

Όταν μεγάλα hedge funds στοιχημάτιζαν στην κατάρρευση της εταιρείας, δεν υπολόγιζαν την αντεπίθεση ερασιτεχνών μικροεπενδυτών.

δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι περισσότεροι συνδρομητές του που πραγματοποιούν συναλλαγές σε εφαρμογές όπως η Robinhood αντιλαμβάνονται το trading περισσότερο ως παιχνίδι (day trading) και λιγότερο ως επένδυση. Αυτή τη φορά η ταυτότητα του αντιπάλου πρόσφερε και ευκαιρία για ακτιβισμό «ενάντια στο σύστημα». Την επίδραση του φόρουμ αποδεικνύει εύγλωττα η μέτρηση της δραστηριότητάς του στη διάρκεια της επίμαχης εβδομάδας.

Τις επόμενες μέρες κάποια από τα funds που είχαν τις ανοικτές θέσεις υποχρεώθηκαν να τις κλείσουν, επιταχύνοντας ακόμα περισσότερο την άνοδο της τιμής της GameStop. Συνεπικουρούμενοι από αυτούς που μπήκαν αργοπορημένα στο παιχνίδι, ώθησαν την τιμή στα \$482, δηλαδή δεκαπλασίασαν την αξία της σε λιγότερο από μία εβδομάδα.

Η αγορά «γύρισε» στις 27 Ιανουαρίου. Retail trading εφαρμογές όπως η Robinhood επέβαλαν περιορισμούς στις συναλλαγές των συνδρομητών τους. Οι κάτοχοι των μετοχών δεν μπορούσαν να αγοράσουν/πουλήσουν. Απλώς παρακολουθούσαν τους θεσμικούς επενδυτές να κλείνουν τη θέση τους, και την τιμή της μετοχής να κατρακυλάει.

Η κατηγορία ότι η εφαρμογή ουσιαστικά «έσπασε» το παιχνίδι υπέρ των ισχυρών διαδόθηκε σαν πυρκαγιά, άλλοτε επώνυμα (από τον **Elon Musk**) και άλλοτε ως φήμη, κινητοποιώντας τις κανονιστικές αρχές. Η Robinhood τότε αρνήθηκε να σχολιάσει τις αναρτήσεις.

Λίγες μέρες αργότερα η ακρόαση της αρμόδιας επιτροπής του αμερικανικού Κογκρέσου αποκάλυψε ότι η Robinhood δεν είχε άλλη επιλογή. Λόγω της υπερβολικής αύξησης της μεταβλητότητας, έπρεπε να αυξήσει το ενέχυρο που διατηρούσε με τους οίκους εκκαθάρισης (clearing houses) σε επίπεδα που δεν μπορούσε πια να εξυπηρετήσει με τα δικά της κεφάλαια. Υποχρεώθηκε, μάλιστα, σε

έκτακτο δανεισμό προκειμένου να συνεχίσει την εκτέλεση των εντολών των πελατών της δύο μέρες μετά.

Λίγη τροφή για σκέψη

Το Citadel, το fund που επένδυσε στη Melvin Capital, εξαγοράζοντας πρακτικά έναν ανταγωνιστή, κέρδισε όχι μόνον από την εξαγορά, αλλά και από το γεγονός ότι εκτελεί μεγάλο μέρος των συναλλαγών της Robinhood (όπως και άλλων retail εφαρμογών).

Όσο για την ουσία της «εξέγερσης», ο **Jerry Davis** (Πανεπιστήμιο Στάνφορντ) είναι αρκετά αιχμηρός: «Το να διασώσεις από τους short-sellers μία εταιρεία που πληρώνει με μισθούς πείνας τους εργαζομένους της, φουσκώνοντας τεχνητά την τιμή της μετοχής της, δεν είναι δα και η εφόρμηση για την κατάληψη της Βασίλειος».

«Η Εκατονταετηρίς της Επανάστασης»

Της «χρησιμότητος της ερεύνης της νεωτάτης μας και συγχρόνου ιστορίας» υπεραμυνόταν ο συγγραφέας

της Χριστίνας Δελιόγλου, Αναπληρώτριας Προϊσταμένης Βιβλιοθήκης του ΟΠΑ

Πριν από έναν αιώνα, το 1921, η Ελλάδα ετοιμαζόταν να γιορτάσει την επέτειο των 100 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, εκκινώντας τις προετοιμασίες ήδη από το 1918, όταν υποβλήθηκε από το υπουργικό συμβούλιο σχέδιο νόμου «Περί συστάσεως επιτροπής προς πανηγυρισμόν της Εκατονταετηρίδος της Εθνικής Παλιγγενεσίας», προκειμένου να εκφραστεί, αφενός, η εθνική ευγνωμοσύνη προς τους αγωνιστές του 1821 και, αφετέρου, να προβληθεί η πρόοδος του έθνους έκτοτε.

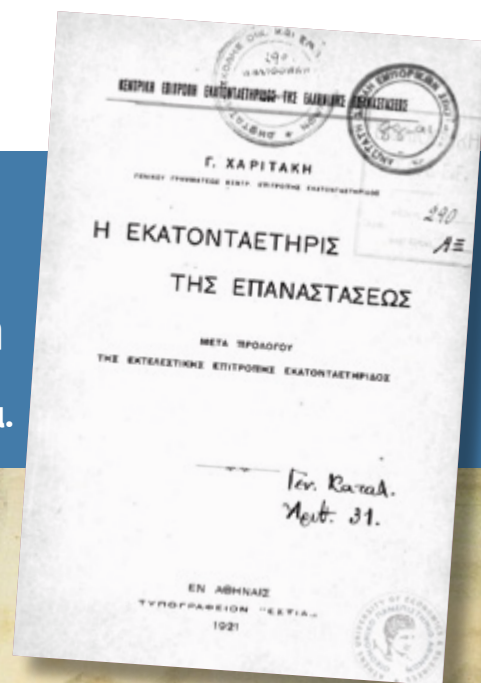
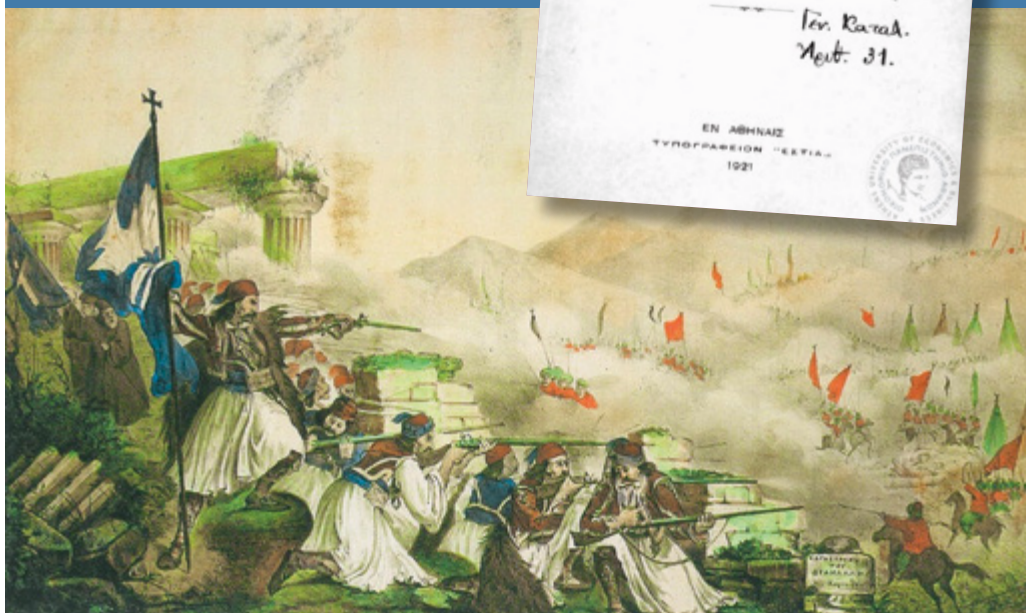
Με Βασιλικό Διάταγμα ορίστηκε πρόεδρος της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος ο Θεμιστοκλής Σοφούλης και γενικός γραμματέας ο Ιωάννης Δαμβέργης, στενός συνεργάτης για κάποιο διάστημα και διευθυντής του πολιτικού γραφείου του Ελευθέριου Βενιζέλου, ενώ οι επιμέρους επιτροπές στελεχώθηκαν από πρόσωπα της δημόσιας ζωής με θεσμικό ρόλο.

Με την κυβερνητική αλλαγή του 1920, σε ρόλο προέδρου της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος τοποθετήθηκε ο Πρίγκιπας Νικόλαος, ενώ ο διδάκτωρ της Νομικής Σχολής –και μετέπειτα καθηγητής της ΑΣΟΕΕ– Γεώργιος Χαριτάκης διορίστηκε γενικός γραμματέας.

Λόγω όμως των έκτακτων συνθηκών της μικρασιατικής εκστρατείας και έπειτα από πρόταση της ίδιας της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος, με Βασιλικό Διάταγμα ορίστηκε Εκτελεστική Επιτροπή, η οποία πρότεινε να αναβληθούν οι εορτασμοί και να μετατεθούν για το 1930, προκειμένου να υπάρχει το χρονικό περιθώριο για προετοιμασία εκδηλώσεων, ανέγερση μνημείων και συγγραφή ιστορικών εκδόσεων. Το σκεπτικό της αναβολής μεταφέρει ο πρόλογος της έκθεσης «Η Εκατονταετηρίς της Επανάστασης», όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι: «(...) η **Εκτελεστική της Εκατονταετηρίδος Επιτροπή εθεώρησεν άκαιρον την υπό τούτους όρους διεξαγωγήν εορτασμών και απεφάσισε την αναβολήν τούτων δι' ευθεωτέραν εποχήν, η δε απόφασις αυτή ήτο τότε τοσούτον μάλλον δικαιολογημένη, καθόσον και αυτή ακόμη η σύγκλησις της Κεντρικής Επιτροπής, της οποίας πλείστα μέλη απουσίαζον των Αθηνών, ήτο δύσκολος, παντός δε Έλληνος η προσοχή ήτο εστραμμένη προς τα πεδία, τα οποία νικηφόρος διέτρεχεν η στρατευθείσα ελληνική νεολαία».**

Εντούτοις, παρά την εμπλοκή της Ελλάδας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, υπήρξε την εποχή εκείνη ένας έντονος διάλογος τόσο για το είδος

” Οι εξελίξεις στο μικρασιατικό μέτωπο δεν είχαν επιτρέψει τη διεξαγωγή εορτασμών για την πρώτη εκατονταετηρίδα.

όσο και για το περιεχόμενο των εορτασμών. Στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου, ο γενικός γραμματέας κατέγραψε όχι μόνο τις προσωπικές του απόψεις και τις προτάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής για τους εορτασμούς, αλλά και τις γνώμες που παραδόθηκαν από τον προκάτοχό του Ιωάννη Δαμβέργη, καθώς και απόψεις σταχυολογημένες μέσω δημοσιευμάτων στον ημερήσιο Τύπο της εποχής.

Ο προτεινόμενος εορτασμός κατά τον Χαριτάκη κινούνταν σε τρεις άξονες: α) εορταστικές εκδηλώσεις, με προεξάρχουσα την πρόταση για υλοποίηση μιας Έκθεσης, ελληνικής και διεθνούς, πλουτοπαραγωγικής, πνευματικής και καλλιτεχνικής, με συναφείς θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, έκδοση μεταλλίων και γραμματοσήμων, β) ανέγερση καλλιτεχνικών μνημείων και ιδίως μεγαλοπρεπών Ηρώων στην Αθήνα και μικρότερων μνημείων στην επαρχία, σε τοποθεσίες όπου καταγράφηκαν αξιοσημείωτα ιστορικά συμβάντα, και γ) δημοσιεύματα που θα περιλάμβαναν καταλογο-

γράφηση αρχειακών πηγών σχετικών με το 1821, σύνταξη βιβλιογραφίας για την προεπαναστατική, επαναστατική και μετεπαναστατική περίοδο, έκδοση λευκωμάτων, καθώς και έκδοση ιστορικών επισκοπήσεων της δράσης του ελληνισμού από το 1800 και έπειτα.

Με το πόνημα αυτό, σε συνδυασμό με το καταγεγραμμένο έργο της Επιτροπής στα αρχεία και στον Τύπο, ο ερευνητής μπορεί να εξαγάγει χρήσιμα συμπεράσματα για τη νοηματοδότηση της εθνικής επετείου και τον τρόπο σκέψης μιας εποχής που σηματοδεύτηκε από τις πολεμικές συγκρούσεις και τον μεγαλοϊδεατισμό.

Η έκθεση «Η Εκατονταετηρίς της Επανάστασης» του Γ. Χαριτάκη είναι προσβάσιμη από το Ιδρυματικό Αποθετήριο «Πυξίδα» (www.pyxida.aueb.gr) και έχει ψηφιοποιηθεί από το αντίτυπο που φυλάσσεται στη Συλλογή Σπάνιων Βιβλίων της Βιβλιοθήκης του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

1821-2021

Συναρπαστικά παραλειπόμενα και οικονομικές εκφάνσεις των ιστορικών διεργασιών που επισφράγισαν την ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους συγκεντρώνει το αφιέρωμα της εφημερίδας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών για τη φετινή επέτειο συμπλήρωσης 200 ετών από το 1821.

Διαπρεπείς πανεπιστημιακοί προσεγγίζουν την πολυεπίπεδη παρακαταθήκη που αφήνουν στις επόμενες γενιές οι δύο αιώνες εθνικής ανεξαρτησίας, προσφέροντας ταυτόχρονα μια διεισδυτική ματιά σε γνωστά ή λιγότερο γνωστά γεγονότα και πρόσωπα του Αγώνα.

Ποια είναι τα ολισθήματα του παρελθόντος και τι χρειάζεται σήμερα η χώρα μας για να διεθνοποιήσει ένα νέο της εγχείρημα;

Η Επανάσταση του 1821 με μια ματιά

Αντώνης Λιάκος

Ιστορικός, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Το 1821 ήταν ένα πολυδύναμο γεγονός. Πρώτον, είναι ισοπεδωτική η αντίληψη ότι οι Έλληνες ήταν 400 χρόνια σκλάβοι. Υπήρχαν πολλές διαφορετικές ομάδες με διαφορετική οικονομική θέση και δυνατότητες στην Αυτοκρατορία, όχι μόνο στην Οθωμανική, αλλά και στη ρωσική και στη βενετική επικράτεια. Μερικές ομάδες Ελλήνων, και όχι μόνον οι Φαναριώτες, έπαιρναν μέρος στην οθωμανική διοίκηση, ακόμη και στα πιο υψηλά αξιώματα. Άλλες ομάδες συμμετείχαν στα εμπορικά δίκτυα, ήταν πλοιοκτήτες και είχαν στενές σχέσεις με τις ελληνικές κοινότητες της διασποράς σε μια μεγάλη γεωγραφική ζώνη, από την Κασπία έως τα βρετανικά λιμάνια. Η πλειονότητα ήταν αγρότες, αλλά και εδώ υπήρχε σημαντική οικονομική και κοινωνική διαφοροποίηση. Μια ξεχωριστή ομάδα ήταν οι επαγγελματίες του πολέμου, άνθρωποι κατά κανόνα άγονων ή ορεινών περιοχών, που ζούσαν προσφέροντας ένοπλες υπηρεσίες, και εδώ εντάσσονται οι περίφημοι κλεφταρματολοί. Επίσης, η οθωμανική κυριαρχία δεν ήταν ομοιόμορφη σε όλες τις περιοχές. Μερικές από αυτές, όπως η Πελοπόννησος και η δυτική ηπειρωτική Ελλάδα, περνούσαν εναλλασσόμενες φάσεις βενετικής και οθωμανικής κυριαρχίας.

Δεύτερον, η Επανάσταση συνέβη σε μία εποχή όπου εξαιτίας των ναπολεόντειων πολέμων, τους οποίους θα πρέπει να φανταστούμε ως έναν ευρωπαϊκό πόλεμο που συντάραξε όλες τις κυριαρχίες, διαλύθηκαν η βενετική επικράτεια και η Ισπανική Αυτοκρατορία και κλονίστηκε η Οθωμανική, δυνάμεις δηλαδή που κυριαρχούσαν αιώνες στη Μεσόγειο. Δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κενό κυριαρχίας, το οποίο έσπευσαν να καλύψουν νέες δυνάμεις, η Ρωσία και η Βρετανία, οι οποίες διείσδυσαν στη Μεσόγειο ανταγωνιζόμενες η μία την άλλη. Ως αποτέλεσμα αυτού του ρήγματος κυριαρχίας, ξέσπασαν εξεγέρσεις και κινήματα σε όλη τη Μεσόγειο, από την Ιβηρική χερσόνησο έως τα όρη του Λιβάνου, από ομάδες και συλλογικότητες πολύ διαφορετικές μεταξύ τους, με στόχο τον αναπροσδιορισμό της θέσης τους στη νέα εποχή. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επίσης είχε συγκλονιστεί την προηγούμενη δεκαετία από εξεγέρσεις και πολέμους με τοπικούς αξιωματούχους. Η ελληνική εξέγερση τη βρήκε σε μια στιγμή ανασύνταξης και, κυρίως, χωρίς δυνατότητα να κινητοποιήσει σοβαρές στρατιωτικές δυνάμεις. Τα πρώτα χρόνια αυτό έδωσε μιαν ανάσα στους επαναστάτες. Βέβαια, η Πύλη Ζήτησε τη βοήθεια του πασά της Αιγύπτου, του οποίου τα στρατεύματα δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν οι επαναστάτες. Η Ελληνική Επανάσταση δεν θα είχε επιζήσει χωρίς τη ναυμαχία του Ναβαρίνου και τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο, που κατέληξε σε μία κατά κράτος ήττα της Τουρκίας, που αναγκάστηκε να αποδεχτεί την αυτονομία των Ελλήνων, η οποία μετατράπηκε σε ανεξαρτησία από τους Βρε-

τανούς. Η Ελληνική Επανάσταση δηλαδή δημιούργησε ένα ιστορικό ρήγμα απ' όπου δεν μπορούσε να υπάρξει επιστροφή στο status quo ante. Το νέο κράτος δημιουργήθηκε εξ αρχής μέσα σε αυτό το πεδίο ανταγωνισμού.

Τρίτον, δεν πρέπει να βλέπουμε την Ελληνική Επανάσταση μόνον ως πολεμικό γεγονός, αλλά και ως συγκρότηση μιας Πολιτείας, όπως αποκρυσταλλώθηκε στα πρώτα Συντάγματα, στη συγκρότηση νόμων και θεσμών. Αυτή η διαδικασία σήμαινε έναν νοητικό και νοοτροπιακό μετασχηματισμό: τη δημιουργία ενός πολιτικού αλφαβήτου, νέων λέξεων, όρων, σημασιών, συμπεριφορών. Αυτή ήταν μια διαδικασία που είχε αρχίσει μερικές δεκαετίες νωρίτερα, όταν οι ιδέες του Διαφωτισμού για το πώς είναι ο κόσμος, ποια είναι η θέση του ατόμου σε αυτόν, πώς πρέπει να κυβερνώνται οι Πολιτείες, ποια είναι τα φυσικά δικαιώματα κ.λπ. διαδιδόταν στην Ελλάδα, προκαλώντας συζητήσεις ή ακόμη και σκληρές συγκρούσεις με την Εκκλησία. Η Επανάσταση του 1821, στην ευρύτητά της, ήταν μια διαδικασία όπου οι Έλληνες από λαός έγιναν έθνος, κατά τη διατύπωση του Κοραή. Άλλωστε, και το όνομα «Έλληνες», το οποίο προηγουμένως χρησιμοποιούσαν μόνο λίγοι διανοούμενοι, τότε υιοθετήθηκε ως προσδιορισμός τού ποιοι γίνανε.

Η Επανάσταση του 1821 ήταν πολυδύναμο γεγονός, ήταν όμως και αντιφατικό, εξ ου και οι εμφύλιοι πόλεμοι. Σήμερα βλέπουμε το 1821 μέσα από την κατάληξή του – πολύ διαφορετικά από τους τρόπους που το αντιλαμβάνονταν οι σύγχρονοί του. Πάντως, το γεγονός ότι η ιδρυτική πράξη του ελληνικού κράτους ήταν μια Επανάσταση, και όχι η εξέλιξη ενός δυναστικού κράτους ή αποτέλεσμα συνθηκών μετά από έναν πόλεμο, όπως συμβαίνει σε πλείστες άλλες περιπτώσεις, άφησε δημοκρατικές παρακαταθήκες, στις οποίες πολλές φορές επέστρεψαν οι μεταγενέστεροι ως πηγές έμπνευσης και παραδείγματα, όπως η Αντίσταση στην Κατοχή.

Η Ελλάδα επίσης είναι μία από τις λίγες χώρες όπου δεν αμφισβητείται η γενέθλια πράξη από την οποία προήλθε. Στη Γερμανία, λ.χ., στο γεγονός ότι συγκροτήθηκε όχι από τις επαναστάσεις του 1848, αλλά από τους κατακτητικούς πολέμους της Πρωσίας, αποδόθηκε η αντιδημοκρατική της εξέλιξη. Στην Ιταλία υπήρξε κριτική των συνεπειών τού ότι η χώρα προήλθε από απορρόφηση του Νότου από τη μοναρχία του Πεδεμοντίου. Στη γειτονική Τουρκία το καθεστώς Ερντογάν αμφισβητεί έμπρακτα την κεμαλική συγκρότηση του κράτους. Σε αυτά τα παραδείγματα, αλλά και σε άλλα, η πράξη συγκρότησης θεωρείται αιτία μεταγενέστερων δεινών. Στην Ελλάδα, αντίθετα, η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από άλλο ερώτημα: αν εκπληρώθηκαν οι στόχοι της Επανάστασης ή όχι. Αισιόδοξη βάση πολιτικού διαλόγου.

Η Επανάσταση του 1821 ήταν μια διαδικασία όπου οι Έλληνες από λαός έγιναν έθνος.

Ανθρωπιστικές αξίες και Ελληνική Επανάσταση

Άντα Διάλλα

Ιστορικός, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών

Οταν ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση, πολιτικοί, διανοούμενοι και δημόσια πρόσωπα, όλοι όσοι μπορούσαν να μιλήσουν, να γράφουν και να σχολιάσουν αυτό που συνέβαινε μεταξύ των ελλήνων ορθόδοξων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν είχαν καμία δυσκολία να συσχετίσουν την εξέγερση με την έννοια της δουλείας και να χαρακτηρίσουν τους εξεγερμένους θύματα της βαρβαρότητας του σουλτάνου. Από την πρώτη στιγμή τέθηκε σε κίνηση ένα λεξιλόγιο που προοριζόταν να προκαλέσει ανθρωπιστικά συναισθήματα. Λέξεις όπως εξόντωση, αφανισμός, αιματοχυσία, σφαγές και δουλεία ήταν σε κοινή χρήση. Όλα αυτά συνδέθηκαν με την ιδέα της παραβίασης των φυσικών/ανθρώπινων δικαιωμάτων και ταξίδεψαν μέσω του φιλελληνικού λόγου, των διπλωματικών εγγράφων και των εντύπων από έγγραφο σε έγγραφο, από άρθρο σε άρθρο, από χείλη σε χείλη.

Οι έννοιες της ανθρωπιάς και των ανθρωπιστικών αξιών έγιναν ένας από τους τρεις κεντρικούς πυλώνες του πολύπτυχου κινήματος του φιλελληνισμού, που διαμορφώθηκε από την αρχή της ελληνικής εξέγερσης ως ένα ισχυρό κίνημα συμπαράστασης υπέρ της απελευθέρωσης των γαιών των επαναστατημένων Ελλήνων και εξαπλώθηκε σε όλο σχεδόν τον κόσμο, από την Ευρώπη στην αμερικανική ήπειρο έως την Ινδία. Ένα κίνημα που εκφράστηκε με ποιήματα, άρθρα, φλογερές εκκλησίες, συγκέντρωση χρημάτων, δημιουργία επιτροπών και κομιτάτων.

Η επίκληση των ανθρωπιστικών αξιών και ο λόγος περί υποδούλωσης των Ελλήνων στον σουλτάνο είχε πολλές συγγένειες με το κίνημα ενάντια στο δουλεμπόριο των μαύρων ανθρώπων, που είχε αναπτυχθεί από τα τέλη του 18ου αιώνα και εντάθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο του Συνεδρίου της Βιέννης (1814-1815).

Στο τελικό κείμενο του Συνεδρίου της Βιέννης προστέθηκε μία πολυμερής απόφαση που ήταν μια κοινή διακήρυξη των περισσότερων ευρωπαϊκών δυνάμεων υπέρ της κατάργησης του δουλεμπορίου. Με το να υπογράφουν οι εκπρόσωποι των μεγαλύτερων δυνάμεων τη διακήρυξη αυτήν εδραίωσαν για πρώτη φορά στην ιστορία έναν ανθρωπιστικό κανόνα στο διεθνές δίκαιο και στην εκφορά του πολιτικού και διπλωματικού λόγου. Οι υπέρμαχοι της κατάργησης του δουλεμπορίου, Βρετανοί ιδίως ακτιβιστές, κατάφεραν τότε να κινητοποιήσουν αποτελεσματικά την κοινή γνώμη σε όλη σχεδόν την Ευρώπη και την Αμερική, και έτσι πίεσαν τους πολιτικούς –που είχαν συγκεντρωθεί στη Βιέννη για να αποφασίσουν το σύστημα ασφαλείας που θα εφαρμοζόταν μετά την οριστική ήττα του Ναπολέοντα και το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων– να υιοθετήσουν τις ανθρωπιστικές αξίες στην άσκηση της διεθνούς πολιτικής. Έτσι, η διακήρυξη –που δεν ήταν απόφαση– είχε ευρύτερες και μακροπρόθεσμες συμβολικές και πολιτικές συνέπειες. Επίσης, οι πρακτικές που υιοθετήθηκαν τότε από τους ακτιβιστές, καθώς και οι

μηχανισμοί που κινητοποιήθηκαν προκειμένου να ληφθεί μια τέτοια πρωτοβουλία είχαν ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του παράγοντα κοινή γνώμη, που πλέον θα θεωρείται ένας ικανός μοχλός πίεσης των εκάστοτε κυβερνήσεων και παρέμβασης υπέρ της προάσπισης των ανθρώπινων κανόνων και αξιών. Αυτά όλα θα είναι μια παρακαταθήκη για το μέλλον, και μάλιστα το άμεσο: Η κοινή γνώμη μέσα από τις πρακτικές των φιλελλήνων θα είναι ιδιαίτερα δυναμική και ηχηρή υπέρ των εξεγερμένων.

Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου της Βιέννης η ρωσική αντιπροσωπεία με τις υποδείξεις του Ιωάννη Καποδίστρια επιχείρησε να εφαρμόσει παρόμοιες πρακτικές και επιχειρήματα με αυτά των ακτιβιστών υπέρ της κατάργησης του δουλεμπορίου και ως προς τους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ με αφορμή τη σερβική υπόθεση θα προσπαθήσει να επιτύχει κατ' αναλογία μια πολυμερή διακήρυξη καταδίκης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με το επιχείρημα ότι στα Βαλκάνια έρρεε το αίμα των χριστιανών και αυτό ήταν απόρροια μιας δεσποτικής και βάρβαρης (δηλαδή μη ευρωπαϊκής) εξουσίας, που δεν σεβόταν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η προσπάθεια απέτυχε, ωστόσο το θέμα συζητήθηκε στο περιθώριο των εργασιών του Συνεδρίου.

Οι θεωρητικές συζητήσεις για τις ανθρωπιστικές αξίες, που γίνονταν με αφορμή την πολιτική για την κατάργηση του δουλεμπορίου, οδήγησαν σε μία επεμβατική πρακτική στη διεθνή πολιτική. Πολλοί ερευνητές τοποθετούν χρονικά τη συζήτηση περί ανθρωπιάς, ανθρωπιστικών αξιών και πρακτικών στον 20ό αιώνα ως κάτι που απορρέει από τους δύο παγκόσμιους πολέμους και τη Νυρεμβέργη. Παρά ταύτα, νεότερες μελέτες υποστηρίζουν ότι η ιδέα των ανθρωπιστικών αξιών ως συστατικό στοιχείο του πολιτικού λόγου και ιδιαίτερα του διπλωματικού είναι παρούσα καθ' όλο τον 19ο αιώνα, με αρχή το κί-

νημα κατά του δουλεμπορίου και κομβική στιγμή την Ελληνική Επανάσταση, ακριβώς επειδή στο Συνέδριο της Βιέννης το ηθικό επιχείρημα του ανθρωπισμού έγινε ένας νομικός κανόνας. Βεβαίως, και στις δύο περιπτώσεις η επίκληση των ανθρωπιστικών αξιών δεν ήταν απαλλαγμένη από ασυνέπειες ούτε ήταν πάντα ικανή να παρακάμψει τους στρατηγικούς στόχους της εκάστοτε Δύναμης, που έπαιζαν τελικά και τον μεγαλύτερο ρόλο.

Από την άλλη μεριά, το επιχείρημα της σκλαβιάς, που εδραζόταν στην ιδέα των φυσικών/ανθρώπινων δικαιωμάτων, χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην εποχή μετά τη Βιέννη προκειμένου να χαρακτηριστεί η κατάσταση των υπόδουλων χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μια τέτοια περιγραφή αφενός απονομιμοποιούσε την κυριαρχία του σουλτάνου, αφετέρου οδηγούσε στην πεποίθηση ότι ο Αγώνας των Ελλήνων ήταν νόμιμος καθώς στρεφόταν εναντίον ενός βάρβαρου κυριάρχου. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης οι φιλέλληνες, αλλά και πολλοί πολιτικοί, ιδιαίτερα μετά τη σφαγή της Χίου και αργότερα μετά το Μεσολόγγι, συνέδεσαν δύο ξεχωριστές έννοιες σε μία: τον ανθρωπισμό και το καθήκον της επέμβασης όχι για να κατασταλεί η Επανάσταση (κάτι που έκαναν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις με τις επαναστάσεις της Ιταλίας και της Ισπανίας), αλλά για να σωθούν οι επαναστατημένοι Έλληνες από την ακατάπαυστη αιματοχυσία. Η ιδέα της χρήσης βίας προκειμένου να προστατευτούν τα φυσικά δικαιώματα των εξεγερμένων και να σωθεί ένας πληθυσμός από πιθανό αφανισμό κυφορούσαν στους πολιτικούς και διπλωματικούς κύκλους της εποχής, και σε αυτήν τη βάση οι φιλέλληνες –φιλελεύθερης ή συντηρητικής κοπής–, καθώς και οι ίδιοι οι επαναστατημένοι προσκαλούσαν τις Μεγάλες Δυνάμεις να επέμβουν υπέρ των εξεγερμένων. Αυτό είναι και το υπόβαθρο για να χαρακτηρίσουν οι νομικοί τη ναυμαχία του Ναβαρίνου ως ανθρωπιστική επέμβαση.

Η επίκληση ανθρωπιστικών αξιών έγινε ένας από τους κεντρικούς πυλώνες του πολύπτυχου κινήματος του φιλελληνισμού.

Γυναικείες μορφές του Αγώνα

Νάνσυ Παπαλεξανδρή

Ομότιμη Καθηγήτρια του ΟΠΑ

Στην Ελληνική Επανάσταση πρωτεργάτες ήταν κυρίως άντρες, που με την ηρωική τους δράση και τις θυσίες τους συνέδεσαν το όνομά τους με ένδοξα γεγονότα του Αγώνα. Στην πατριαρχικά οργανωμένη κοινωνία της εποχής η θέση των γυναικών βρισκόταν στο σπίτι. Κι όμως, πολλές γυναίκες έπαιξαν σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα είτε από τα μετόπισθεν είτε από την πρώτη γραμμή. Αγωνίστηκαν ισότιμα στο πλάι των αντρών για την ελευθερία, δίνοντας τα πάντα για τον Αγώνα και συχνά θυσιάζοντας τη ζωή τους για να μην πέσουν στα χέρια του εχθρού.

Είναι γεγονός ότι η συνεισφορά των γυναικών στον Αγώνα έχει αναδειχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από τα δημοτικά τραγούδια, τις μαρτυρίες περιηγητών της εποχής και διάφορα εικαστικά έργα, παρά από τη σύγχρονη ιστορία, στις σελίδες της οποίας αναγράφονται μόνο λίγα από τα λαμπρά παραδείγματα ηρωισμού. Αξίζει όμως να ξαναδούμε μερικές από αυτές τις περιπτώσεις, που προκάλεσαν ιδιαίτερη συγκίνηση και θαυμασμό και έξω από τα σύνορα του τουρκοκρατούμενου τότε ελληνικού χώρου.

Το 1803 οι Σουλιώτισσες, μετά την κατάληψη του Σουλίου, προτίμησαν να πέσουν από την κορυφή του Ζαλόγγου με τα παιδιά τους, παρά να πέσουν στα χέρια του κατακτητή. Η θυσία αυτή συνετέλεσε στην ανάπτυξη του φιλελληνικού κινήματος, που διογκώθηκε αργότερα με την κήρυξη της Επανάστασης.

Οι γυναίκες της Χίου, μετά την κήρυξη επανάστασης στο νησί το 1822, υπέστησαν όλη την οργή του σουλτάνου, που είχε θεωρήσει ότι τα προνόμια που είχε το νησί λόγω του εμπορίου της μαστίχας θα απέτρεπαν τους κατοίκους από τη διεκδίκηση της ανεξαρτησίας τους. Οι γυναίκες σφαγιάστηκαν και όσες έζησαν πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα, δίνοντας στον μεγάλο Γάλλο ζωγράφο Ευγένιο Ντελακρουά την έμπνευση για τον περίφημο πίνακά του «Η σφαγή της Χίου».

Λαμπρό παράδειγμα αυτοθυσίας και ηρωισμού επέδειξαν και οι γυναίκες του Μεσολογγίου. Ύστερα από έναν χρόνο πολιορκίας, βοηθώντας στην περίθαλψη των τραυματιών και στη μεταφορά των πυρομαχικών, συμμετείχαν στην ηρωική έξοδο, κάποιες πολεμώντας με αντρικά ρούχα, πέφτοντας στο πλάι των αντρών αγωνιστών. Ο εθνικός μας ποιητής Διονύσιος Σολωμός στο ποιητικό του έργο «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» περιγράφει γλαφυρά τον ηρωισμό των γυναικών του Μεσολογγίου.

Τα παραπάνω αποτελούν λίγα από τα λαμπρά παραδείγματα που έχουν καταγραφεί.

Όμως αξίζει να αναφερθούμε σύντομα και σε γυναίκες ηγετικές μορφές, που κατάφεραν να ξεχωρίσουν και να παίξουν ρόλο καθοριστικό στην έκβαση

του Αγώνα, όπως η Μαντώ Μαυρογένους και η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα.

Η Μαντώ Μαυρογένους καταγόταν από ελληνική οικογένεια της Ρουμανίας, η οποία έφυγε κρυφά και εγκαταστάθηκε στην Τεργέστη, όπου η Μαντώ γεννήθηκε το 1796. Ο πατέρας της Νικόλαος Μαυρογένης ήταν έμπορος και μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Λίγο καιρό πριν τη Μεγάλη Επανάσταση η Μαντώ μετακόμισε στην Τήνο. Όταν τον Απρίλη του 1821 έμαθε για την Επανάσταση, αποφάσισε να λάβει μέρος σε αυτή με όλες της τις δυνάμεις. Αρχικά πήγε στη Μύκονο και ξεσήκωσε τους κατοίκους εναντίον των Τούρκων. Με πλοία εξοπλισμένα με δικά της έξοδα, καταδίωξε τους Αλγερινούς που λυμαίνονταν τις Κυκλάδες και αργότερα εξόπλισε στρατό που συμμετείχε στην άλωση της Τριπολιτσάς, στη μάχη των Δερβενακίων, στην πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου και σε αρκετές άλλες μάχες, όπως αυτές του Πηλίου, της Φθιώτιδας και της Λειβαδιάς, όπου και συμμετείχε ενεργά.

Κάτοχος της γαλλικής και της ιταλικής γλώσσας, συνέταξε συγκινητικές επιστολές προς τις γυναίκες της Ευρώπης, ζητώντας τη συμπαράστασή τους στον Αγώνα της Ελλάδας. Σύντομα έγινε διάσημη σε όλη την Ευρώπη για την ομορφιά και την ανδρεία της. Την εποχή εκείνη η Μαντώ γνώρισε τον Δημήτριο Υψηλάντη, με τον οποίον αρραβωνιάστηκε. Ο επικείμενος γάμος προκάλεσε πολλές αντιδράσεις, καθώς πολλοί πολιτικοί –με πρώτο τον Ιωάννη Κωλέττη– ένιωθαν να απειλούνται από τη συνένωση δύο πλουσίων οικογενειών της εποχής και, με διάφορες μηχανορραφίες, συνετέλεσαν στη διάλυση του αρραβώνα. Η Μαντώ, έχοντας διαθέσει όλη της την περιουσία για τον Αγώνα, έζησε μόνη και πικραμένη μέχρι τον Ιούλιο του 1840, όταν πέθανε στην Πάρο φτωχή και λησμονημένη. Για τη συνολική δραστηριότητά της ο Ιωάννης Καποδίστριας της απένευσε το αξίωμα του επίτιμου αντιστράτηγου, τιμή μοναδική σε γυναίκα.

Τέλος, εξέχουσα γυναικεία μορφή του Αγώνα αποτελεί η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, η οποία είχε καταγωγή από την Ύδρα, αλλά γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και έζησε στις Σπέτσες. Παντρεύτηκε και έμεινε χήρα δύο φορές, καθώς και οι δύο άντρες της σκοτώθηκαν σε συμπλοκές. Κληρονόμησε μεγάλη περιουσία, την οποία κατάφερε να αυξήσει με σωστή διαχείριση και εμπορικές δραστηριό-

τητες. Το 1821 αρμάτωσε τρία καράβια, ύψωσε τη σημαία της Επανάστασης και άρχισε να οργώνει τις θάλασσες ως τις ακτές της Μικράς Ασίας, αιχμαλωτίζοντας και καίγοντας τα τουρκικά καράβια με απaráμιλλη τόλμη. Ναυαρχίδα της ήταν το περίφημο πλοίο «Αγαμέμνων», το οποίο κατάφερε να εξοπλίσει με 18 κανόνια, παρ' όλο που είχε άδεια μόνο για εμπορικό πλοίο. Με γενναιοδωρία παραχώρησε τα πλοία της στη νέα κυβέρνηση, πήρε μέρος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς και οργάνωσε τον αποκλεισμό του Ναυπλίου, που κράτησε 14 μήνες, οδηγώντας τελικά στην παράδοση του φρουρίου. Στην εμφύλια διαμάχη που ξέσπασε το 1824, παίρνει το μέρος του Κολοκοτρώνη, πέφτει σε δυσμένεια και, έχοντας χάσει όλη της την περιουσία, περιορίζεται στις Σπέτσες, όπου πεθαίνει το 1825 από συγγενικό κτύπημα για μία απλή οικογενειακή διαφορά.

Οι Ρώσοι, μετά τον θάνατό της, της απένειμαν τον τίτλο της «ναυάρχου», έναν τίτλο με παγκόσμια μοναδικότητα για γυναίκα.

Με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων από το 1821 πρέπει όλους τους ήρωές μας, που θυσιάστηκαν για την ελευθερία μας, σκοτώθηκαν στα πεδία των μαχών ή επέζησαν σε συνθήκες απόλυτης ένδειας, να τους κρατάμε ζωντανούς στη μνήμη μας σαν αθάνατη παρακαταθήκη της εθνικής κληρονομιάς μας. Ανάμεσά τους μία ξεχωριστή θέση ανήκει στις ηρωίδες μας.

Πολλές γυναίκες αγωνίστηκαν ισότιμα στο πλάι των αντρών για την ελευθερία, συχνά θυσιάζοντας τη ζωή τους.

Η περίπτωση του Βάσου Μαυροβουνιώτη

Ιωάννα Σαπφώ Πεπελάση

Ομότιμη Καθηγήτρια του ΟΠΑ

Τα οικογενειακά αρχεία ως είδος ιστορικής μαρτυρίας αποκαλύπτουν με αμεσότητα κοινωνικές καταστάσεις, οικονομικά δεδομένα, πολιτισμικές πρακτικές. Για τον λόγο αυτόν, το κατάστιχο «των καθημερινών εξόδων οσπητίου του 1834» του νοικοκυριού της οικογένειας του οπλαρχηγού της Επανάστασης Βάσου Μαυροβουνιώτη, καθώς και τα συνοδευτικά οικονομικά έγγραφα στοιχειοθετούν μια πολύτιμη μαρτυρία για την καθημερινότητα, την καταναλωτική συμπεριφορά, τα έσοδα και την επαγγελματική-περιουσιακή στρατηγική της συγκεκριμένης οικογένειας, που είναι κομμάτι ενός ευρύτερου συνόλου, δηλαδή των ανερχόμενων νεο-αθηναϊκών οικογενειών της μετεπαναστατικής εξουσίας. Ταυτόχρονα, το υλικό αυτό συνιστά πηγή πληροφοριών για τις τιμές των αγαθών και τα ημερομίσθια της εποχής.

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε μέσα από το εν λόγω κατάστιχο αφορούν ένα εμβληματικό έτος της ιστορίας της Αθήνας, αλλά και της ίδιας της οικογένειας Μαυροβουνιώτη. Από τη μια μεριά, η μικρή σε μέγεθος, αλλά ξακουστή από την αρχαιότητα πόλη ανακηρύσσεται πρωτεύουσα του κράτους και γίνεται πόλος έλξης ποικίλων κοινωνικών ομάδων. Από την άλλη, το 1834 συνιστά μια σημαντική στιγμή για τον Βάσο Μαυροβουνιώτη, καθώς από επιφανής «άτακτος» οπλαρχηγός εγκαθίσταται με την οικογένειά του στην Αθήνα ως συνταγματάρχης-ακόλουθος και νομοεπιθεωρητής Αττικής και Βοιωτίας, φημισμένος για την ανδρεία του και τις στρατιωτικές του νίκες. Χωρίς να ανήκει στα αρματολικά τζάκια και παρά τις ελάχιστες γραμματικές του γνώσεις, μεταμορφώνεται σε λαμπρή προσωπικότητα της μετεπαναστατικής εξουσίας. Όμως, παράλληλα με την υιοθέτηση ενός νεωτερικού τρόπου ζωής, δεν εγκαταλείπει ούτε βασικές παραδοσιακές αξίες και συμπεριφορές, ούτε και τους δεσμούς του με την επαρχία. Στο κατάστιχο η καταχώρηση των πληροφοριών γίνεται από τρίτο άτομο, όπως άρμοζε σε επιφανή οικογένεια. Πρόκειται για τον Δημητρώ Ιωαννίτη, ο οποίος ήταν ο ταμίας του «Οίκου», καθώς ούτε ο Βάσος ούτε και η σύζυγός του βαστούσαν χρήματα. Μάλιστα, πάντα κυκλοφορούσαν δημόσια με συνοδεία υπηρετών. Σε μία εποχή όπου η ληστεία ήταν διαδεδομένη, η συνήθεια αυτή δεν φαντάζει σαν εισαγόμενος από τη Δύση «νεωτερισμός», αλλά ως στρατηγική προστασίας. Στο συγκεκριμένο κατάστιχο ο Μαυροβουνιώτης καταγράφεται ως «Αρχηγός» και η σύζυγός του Ελέγκω ως «Κοκκώνα», την οποία λίγα χρόνια νωρίτερα είχε απαγάγει –με τη συναίνεσή της– από τον τότε σύζυγό της, που ανήκε σε αρχοντική οικογένεια της Κέας.

Ο χώρος όπου εγκαθίσταται η οικογένεια στην Αθήνα είναι ένα ιδιαίτρο κράμα. Χωρίς να έχει την πολυτέλεια των αρχοντικών της Αθήνας της εποχής, η

οικία της οδού Αγγέσμου (νυν Βουκουρεστίου) 28 προσέφερε άνετη διαβίωση στην πενταμελή οικογένεια, είχε χώρους για τους πολυάριθμους υπηρέτες και υποδομή για δεξιώσεις. Το σπίτι διέθετε επίσης στάβλους και αποθήκες για τα προϊόντα από τα κτήματα του Βάσου και της Ελέγκως. Από την άλλη, η καταναλωτική συμπεριφορά της οικογένειας ήταν ένα γοητευτικό μείγμα νεωτερισμού (με ψήγματα νεοπλουτισμού) και παραδοσιακής οικονομίας: αγορές από μαγαζιά της Αθήνας, αλλά και ιδιοκατανάλωση αγαθών από τα κτήματά τους. Η διατροφή τους ήταν ένας συνδυασμός λιτότητας και εκζητήσης. Έτρωγαν όσπρια και σαρδέλες, αλλά και χαβιάρι και πολύ συχνά κρέας. Οι βεγκέρες τους ήταν πολυέξοδες, με καλεσμένους τον Όθωνα και τη συνοδεία του, ντόπιους και ξένους αξιωματούχους. Όντας όμως οι ίδιοι «αυτόχθονες», δεν συναναστρέφονταν «ετερόχθονες» εμποροεπιχειρηματίες.

Πολυέξοδος ήταν και ο ευπρεπισμός του ζεύγους, με αρκετές πολυτελείς αγορές από το Ναύπλιο, την πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Ο Μαυροβουνιώτης, όταν δεν φορούσε τη στρατιωτική του στολή, ντυνόταν με μια περίτεχνη φουστάνελα – μάλιστα, έτσι τον ζωγράφισε ο Νικηφόρος Λύτρας και άλλοι καλλιτέχνες της εποχής. Αντίθετα, η Ελέγκω προσαρμόστηκε γρήγορα στην υψηλή της θέση, αρχίζοντας να ντύνεται με την τελευταία επιταγή της δυτικοευρωπαϊκής μόδας.

Ο Μαυροβουνιώτης είχε κύρια διασκέδαση το κυνήγι και ήταν γραμμένος σε λέσχη. Ο ελεύθερος χρόνος της Ελέγκως συμπεριλάμβανε περιπάτους με το άτι της, μαθήματα γαλλικών και κιθάρας. Σε αντίθεση με εκείνον, η Ελέγκω ακολουθούσε μία προσωπική στρατηγική εξευρωπαϊσμού. Αξιοσημείωτο είναι ότι διαχειριζόταν μόνη της την κτηματική της περιουσία και, όταν έλειπε ο σύζυγός της, επέβλεπε και τα δικά του κτήματα. Το ότι αυτά τα δύο άτομα ήταν ζευγάρι καταδεικνύει και την ύπαρξη ανοικτών οριζόντων ως προς τη διαφορετικότητα.

Ως προς τα έσοδα της οικογένειας, ο μισθός του Βάσου μόλις κάλυπτε τις μισές δαπάνες της. Τα άλλα έσοδα προέκυπταν από τις επιχειρηματικές δραστηριότητες και των δύο. Ήδη κατά τη διάρκεια και παράλληλα με την πρωταγωνιστική του συμμετοχή στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, ο Μαυροβουνιώτης διέυρνε την οικονομική του επιφάνεια ως γαιοκτήμονας και επιχειρηματίας. Αυτή η οικονομική στρατηγική ήταν, την εποχή εκείνη, μεταξύ των αγωνιστών η μόνη οικονομική διέξοδος στην ανέχεια. Το 1834 τα εισοδήματα της οικογένειας Μαυροβουνιώτη ήταν μεγάλα και είχαν πολλαπλή προέλευση. Προέρχονταν από τον μισθό που λάμβανε από το κράτος, την υπενοίκιαση προσόδων και συγκεκριμένα της δεκάτης από το λάδι στη Χασιά Αττικής (που

Αγωνιστής του 1821, δημόσιος λειτουργός και επιχειρηματίας, μεταμορφώθηκε σε λαμπρή προσωπικότητα της μετεπαναστατικής εξουσίας.

εξασφάλισε λόγω των διασυνδέσεων με το κράτος), εισοδήματα από τα τσιφλίκια του σε Αττική, Βοιωτία και Φωκίδα, αλλά και τον δανεισμό χρημάτων. Λειτουργούσε δηλαδή ο ίδιος ταυτόχρονα ως γαιοκτήμονας, έμπορος και τοκογλύφος, με τη λαμπρή επίκλυση της θέσης του ως αξιωματούχου!

Επιγραμματικά, αυτή η μελέτη περίπτωσης αναδεικνύει σε μικροεπίπεδο δύο στοιχεία που έχουν κεντρική θέση στην ευρύτερη συζήτηση για τις αλλαγές που επέφερε η Ελληνική Επανάσταση. Το πρώτο στοιχείο είναι ότι η Επανάσταση μεταμόρφωσε τους Έλληνες από εξεγερθέντες Οθωμανούς υπηκόους σε πολίτες ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους δικαίου. Το δεύτερο στοιχείο αφορά τις ενδογενείς αντιφάσεις μέσα στην κοινωνία: Όντας φτωχοί, οι πολίτες του νεοελληνικού κράτους διατηρούσαν αναγκαστικά πρακτικές από την προνεωτερική ανταλλακτική οικονομία σε είδος. Εκείνο που έχει ιστορική σημασία είναι ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ νεωτερισμού και παράδοσης υπήρξε για αρκετό καιρό λεπτή και αμφιταλαντευόμενη τόσο μέσα στο κράτος όσο και στις ζωές των ανθρώπων με ηγετική παρουσία.

Βιβλιογραφία

Στέφανος Παπαγεωργίου – Ιωάννα Πεπελάση-Μινογλου (1988), *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1834): Κοινωνική συμπεριφορά και οικονομικός ορθολογισμός της οικογένειας Βάσου Μαυροβουνιώτη*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Οι ιστορικοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας

Από το 1821 έως σήμερα

Γιώργος Αλογοσκούφης

Καθηγητής και Πρόεδρος Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης του ΟΠΑ, πρώην Υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών

Η οικονομία της νεότερης Ελλάδας συμπληρώνει μια ιστορία δύο περίπου αιώνων. Μια ιστορία που, παρά τις μεγάλες διακυμάνσεις που υπήρξαν, τις κρίσεις και τις 'πτώχευσεις', στη μακρά διάρκεια δεν μπορεί παρά να αξιολογηθεί θετικά.

Η χώρα και η οικονομία παρουσίασαν συνολικά μία εντυπωσιακή πρόοδο μετά την ελληνική ανεξαρτησία. Η Ελλάδα κατόρθωσε να τριπλασιάσει σχεδόν την εθνική επικράτειά της, σε σχέση με το πρώτο ελληνικό κράτος, να αυξήσει τον πληθυσμό της κατά 15 σχεδόν φορές, αλλά και να αυξήσει το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά άλλες 15 φορές. Κατόρθωσε να περάσει από το περιθώριο της

νοτιοανατολικής Ευρώπης στον πυρήνα της σημερινής αναπτυγμένης Ευρωπαϊκής Ένωσης.

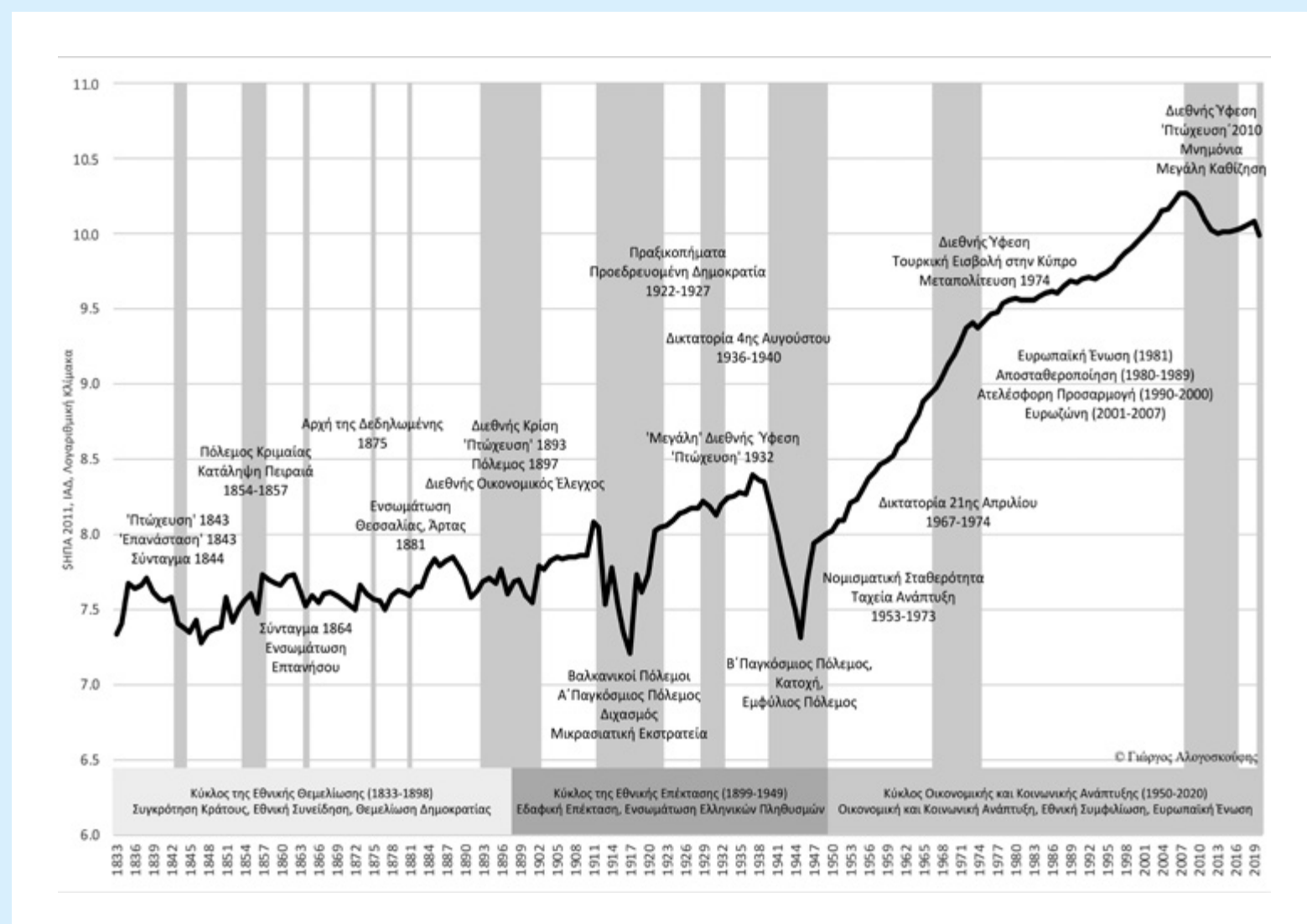
Αυτό, βεβαίως, δεν έγινε γραμμικά και αυτόματα. Μια πρώτη επισκόπηση των εξελίξεων της ελληνικής οικονομίας στη μακρά διάρκεια, με βάση την εξέλιξη του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας από το 1833 έως σήμερα, φανερώνει την ύπαρξη τριών μεγάλων διακριτών ιστορικών κύκλων, με τα υπέρ και τα κατά τους (βλ. Γράφημα 1). Ο πρώτος ιστορικός κύκλος περιλαμβάνει την περίοδο από τον αγώνα της ανεξαρτησίας και την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως και την εγκαθίδρυση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου το

1898. Ο κύκλος αυτός έχει τρία κεντρικά εθνικά επιτεύγματα: α) τη δημιουργία και τη συγκρότηση του πρώτου ελληνικού κράτους, β) την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης και την υιοθέτηση της 'μεγάλης ιδέας' και γ) τη σταδιακή καθιέρωση των συνταγματικών και δημοκρατικών θεσμών. Ωστόσο, η εξέλιξη της οικονομίας την περίοδο αυτήν υπήρξε μάλλον απογοητευτική. Οικονομική στασιμότητα, δημοσιονομική και νομισματική αστάθεια και τρεις εθνικές 'πτώχευσεις'.

Η οικονομία βρέθηκε σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τις υπόλοιπες εθνικές επιδιώξεις.

Ο δεύτερος ιστορικός κύκλος περιλαμβάνει το

Γράφημα 1: Ιστορικοί κύκλοι και εξέλιξη πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, 1833-2020

Πηγή: Maddison Project και Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετράται σε δολάρια ΗΠΑ Ισοδύναμης Αγοραστικής Δύναμης, σε σταθερές τιμές του 2011, και παρουσιάζεται σε λογαριθμική κλίμακα.

πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα, από την οικονομική σταθεροποίηση μετά την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, το 1898, έως το τέλος του Εμφυλίου το 1949. Το κυριότερο επίτευγμα αυτού του κύκλου είναι η υλοποίηση ενός μεγάλου μέρους της 'μεγάλης ιδέας', με τη μεγάλη εδαφική και πληθυσμιακή επέκταση του ελληνικού κράτους, τη σταθεροποίηση των συνόρων του και την ενσωμάτωση των ελληνικών πληθυσμών της ευρύτερης περιοχής (βλ. Γράφημα 2). Κατά τ' άλλα, επικράτησε μεγάλη πολιτική και οικονομική αστάθεια, λόγω των συνεχών σχεδόν πολεμικών και εμφύλιων συγκρούσεων, αλλά και λόγω των κοινωνικών μετασχηματισμών που προκλήθηκαν κατά την ενσωμάτωση των νέων πληθυσμών και των προσφύγων.

Υπήρξε ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη σε σχέση με την πρώτη περίοδο, αλλά και οι καταστροφές της Κατοχής και του Εμφυλίου.

Ο τρίτος ιστορικός κύκλος ξεκινά μετά το τέλος του Εμφυλίου, το 1949, και διαρκεί έως σήμερα. Τα τρία βασικά του επιτεύγματα είναι α) το αναπτυξιακό 'θαύμα' της περιόδου 1953-1973, β) το δημοκρατικό και κοινωνικό 'θαύμα' της περιόδου 1974-2020, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 και την εθνική συμφιλίωση, και γ) η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981 και η σταδιακή υιοθέτηση των θεσμών και των πολιτι-

κών της. Στα αρνητικά του καταγράφεται η δικτατορία του 1967, η μεγάλη οικονομική επιβράδυνση μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η κρίση χρέους του 2010 και η 'μεγάλη οικονομική καθίζηση' της περιόδου 2010-2016.

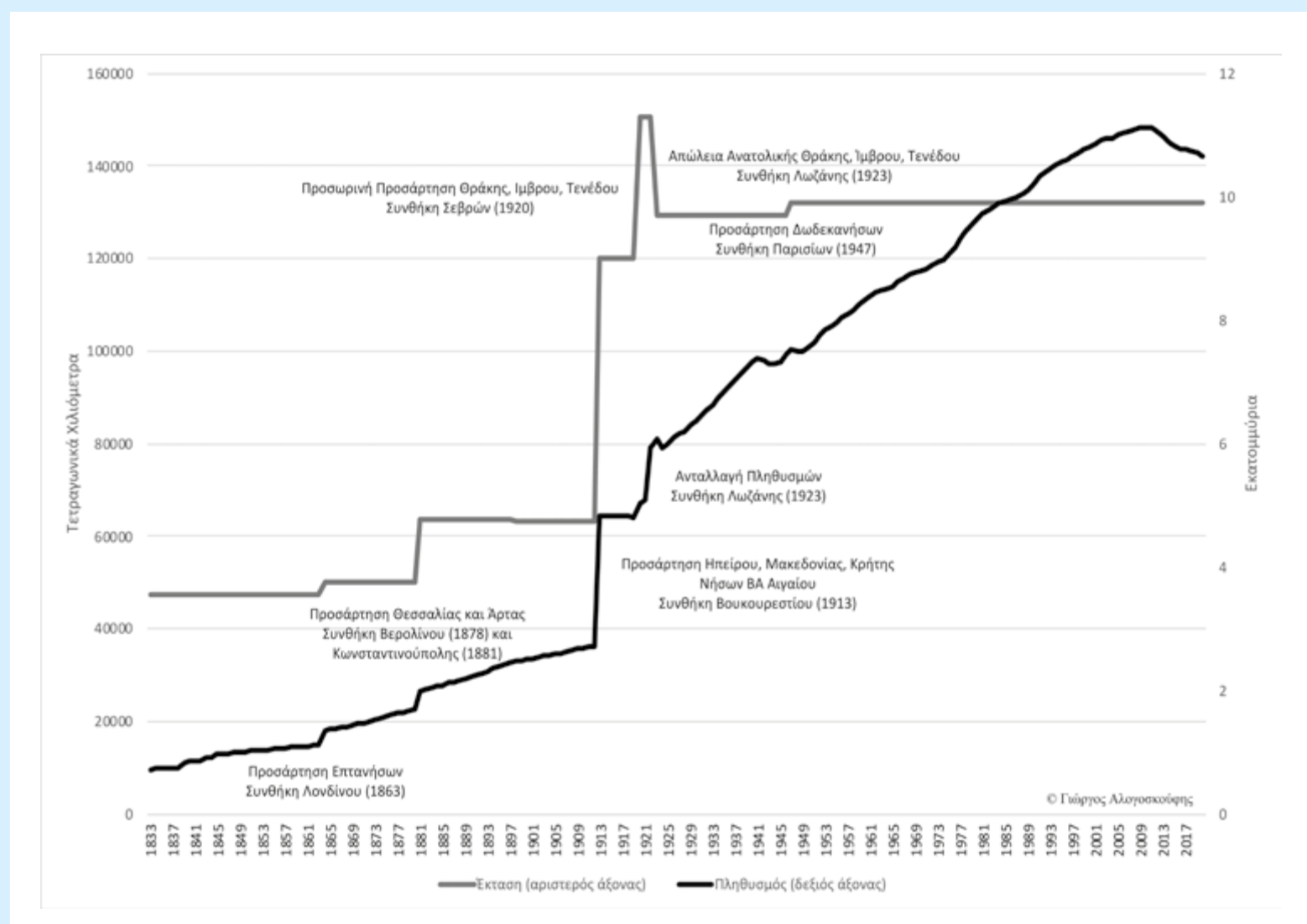
Η σύντομη αυτή επισκόπηση, η οποία βασίζεται σε μία υπό εξέλιξη μεγαλύτερη έρευνά μου για την ελληνική οικονομία –βλ. Alogoskoufis, G. (2021), *Historical Cycles of the Economy of Modern Greece from 1821 to the Present*, Working Paper no. 2021-01, Department of Economics, AUEB–, περιέχει τελικά ένα αισιόδοξο μήνυμα: Παρά τις δυσκολίες και τις αδυναμίες που παρουσιάστηκαν, την εναλλαγή εθνικών θριάμβων με εθνικές καταστροφές, τους πολέμους και τους εμφύλιους σπαραγμούς και τις οικονομικές κρίσεις, σε καθέναν από τους τρεις αυτούς ιστορικούς κύκλους η Ελλάδα εκμεταλλεύτηκε τις δυνατότητές της και τις γεωπολιτικές συγκυρίες ώστε να πετύχει τους εθνικούς της στόχους.

Το ζητούμενο για το μέλλον είναι να βελτιώσει το επίπεδο ευημερίας που εξασφάλισε κατά τη διάρκεια του τρίτου ιστορικού κύκλου της, μέσω μεταρρυθμίσεων που θα προστατεύσουν τη δημοκρατία, θα βελτιώσουν την οικονομία και θα θωρακίσουν τη συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Παρά τους εμφύλιους σπαραγμούς και τις οικονομικές κρίσεις, η Ελλάδα εκμεταλλεύτηκε τις δυνατότητές της και τις γεωπολιτικές συγκυρίες.

Γράφημα 2: Εξέλιξη της έκτασης και του πληθυσμού του ελληνικού κράτους, 1833-2020

Η ιστορική έρευνα και τα δάνεια της εθνικής ανεξαρτησίας της Ελλάδας

Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου

Ιστορικός, Διευθύντρια Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Διακόσια χρόνια μετά τη σύναψη των πρώτων δανείων της Ελλάδας, τόσο οι πρωταγωνιστές όσο και η διαχείρισή τους ξανάγιναν ιστορία. Γιατί τώρα μια νέα ανάγνωση των πρώτων δανείων του 1824 και του 1825; Επειδή η σύγχρονη οικονομική κρίση έφερε την ιστορία τους πάλι στο προσκήνιο – η δημόσια ιστορία, η ιστορία ως εργαλείο υποστήριξης και πηγής επιχειρημάτων για θεωρητικά σχήματα ανάλυσης και ερμηνείας. Οι περισσότερες συζητήσεις γύρω από την κρίση εκμεταλλεύτηκαν ιστορικά παραδείγματα σε βάθος χρόνου ή χρησιμοποίησαν παρόμοια παραδείγματα από τη σχετική παγκόσμια ιστορία.

Η συζήτηση γύρω από τη σχέση της ιστορίας με τη δημόσια πολιτική και τους πολιτικούς μάς οδηγεί στην αναγκαιότητα μελέτης του ζητήματος: χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας και της μνήμης. Οι αναλογίες μεταξύ ιστορίας και σημερινών γεγονότων σταματούν συνήθως σε ένα γενικό επίπεδο. Η μελέτη του παρελθόντος μάς δίνει τη δυνατότητα να κάνουμε χρήση της χρονικής απόστασης, να εμπλέξουμε μια πολυεπίπεδη και διεπιστημονική ανάλυση. Υπάρχουν πάντα αιτίες και εξηγήσεις γιατί μελετούμε το ιστορικό παρελθόν και την κληρονομιά του, γιατί επιλέγουμε τον μύθο ή την ιστορική ανάλυση. Η σύγχρονη κρίση έφερε συχνά και άκριτα τον λόγο

στα πρώτα δάνεια εθνικής ανεξαρτησίας. Χρήσιμο είναι να σταθούμε κριτικά απέναντι στα στερεότυπα για να αποφύγουμε την κατάχρηση των όρων διαφθορά, απάτη, καπηλεία σε εθνικά ιδεώδη. Με εργαλεία τη συστηματική έρευνα και την κριτική σκέψη, μελετούμε τις πηγές, τη συμπεριφορά των πρωταγωνιστών και τη διαχείριση των διεθνών δανείων της Ελληνικής Επανάστασης. Εξετάζοντας τη δεκαετία του 1820 σε ευρωπαϊκό επίπεδο και απομακρυνόμενοι από την εθνοκεντρική αντίληψη, ερευνούμε τις διεθνείς διαστάσεις του κρατικού δανεισμού, μελετώντας παράλληλα τις απαρχές της χρηματοπιστωτικής αγοράς στο Σίτυ του Λονδίνου.

Θα σταθούμε σε τρία κύρια σημεία:

1. Η εμπειρία από τις εμπορικές συναλλαγές των πρωταγωνιστών της υπόθεσης των πρώτων δανείων, τόσο των Ελλήνων υπό οθωμανική κυριαρχία όσο και των Ελλήνων της διασποράς, ήταν αναντίστοιχη με τις απαιτήσεις του εγχειρήματος του διεθνούς δανεισμού, καθ' ότι στο Σίτυ του Λονδίνου οι εμπορικές τράπεζες είχαν διαμορφώσει ένα νέο οικονομικό τοπίο, διαφορετικό από την οικονομική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
2. Μεταξύ των ετών 1824 και 1825 συνέβησαν δύο σύγχρονες, αλλά απομακρυσμένες γεωγραφικά κρίσεις, που σημάδεψαν τα πρώτα δάνεια της ελληνικής εθνικής ανεξαρτησίας: η εσωτερική οικονομική κατάρρευση στην επαναστατημένη Ελλάδα (εμφύλια διαμάχη) και ένας τραπεζικός πανικός στο Σίτυ του Λονδίνου.
3. Η σύναψη των πρώτων δανείων αποτέλεσε την πρώτη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής Πολιτείας. Τα δύο δάνεια που έλαβαν οι Έλληνες κατά τη διάρκεια του πολέμου ανεξαρτησίας, και συγκεκριμένα το 1824 και το 1825, ήταν μια στρατηγική κίνηση που χάθηκε εξαιτίας της ασύμμετρης πληροφόρησης μεταξύ τριών κόσμων:
 - του επαναστατημένου κόσμου των πρωτογενών καπιταλιστικών σχέσεων της οθωμανικής οικονομίας,
 - της ελληνικής εμπορικής διασποράς των διεθνών συναλλαγών και
 - του χρηματοπιστωτικού κόσμου στο Σίτυ του Λονδίνου.

Η σημασία τους δεν εξαντλήθηκε στα δημόσια οικονομικά του ελληνικού κράτους, αφού χρησιμοποιήθηκαν ως επιχείρημα διεθνούς αναγνώρισης του μελλοντικού κράτους, ως πρόσχημα πειθαναγκασμού ή εκβιασμού στις μετέπειτα διπλωματικές σχέσεις της Ελλάδας, λειτουργώντας τελικά ως προπαγοδικό αμάρτημα, που βάθυνε κυρίως συμβολικά τη χώρα μέχρι σήμερα.

Η σύναψη των δανείων του 1824 και του 1825 αποτέλεσε την πρώτη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής Πολιτείας.

Το εμπάργκο των ξένων και η εγχώρια υπονόμευση

Νίκος Χριστοδουλάκης

Ομότιμος Καθηγητής του ΟΠΑ

Στη διάρκεια των μνημονίων αναπτύχθηκαν δύο αντίθετες, αλλά εξίσου άστοχες θεωρίες για την κατεύθυνση της χώρας μας. Η μία θεωρούσε ότι τις κρίσεις χρέους τις παράγει και τις διαιωνίζει η εξάρτηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Μοχλός επιβολής τα δάνεια του 1824 και του 1825, που έγιναν με επαχθείς όρους και δεν μπορούσε να τα εξυπηρετήσει. Για να γλυτώσει από τον κλοιό, η Ελλάδα έπρεπε να αποτινάξει την κηδεμονία, να διαγράψει τα χρέη και μετά να αναζητήσει έναν αυτόνομο ρόλο. Η άλλη άποψη πιστεύει ότι, αφού δεν ήμασταν ικανοί να αποπληρώσουμε δύο δάνεια επί μισό αιώνα, χρειαζόμαστε «κάποιους απ' έξω» να μας κηδεμονεύουν για να μην αφανιστούμε οικονομικά.

Και οι δύο προσεγγίσεις βασίζονται επιλεκτικά σε ορισμένα γεγονότα του 19ου αιώνα, αγνοούν όμως πολύ περισσότερα. Διότι ναι μεν τα πρώτα δάνεια είχαν επαχθείς όρους, αλλά συχνά την εξωτερική παρέμβαση την προετοίμαζαν εσωτερικές δυνάμεις για να επηρεάσουν την κατανομή ισχύος στο νεόκτο κράτος.

Αξίζει να δούμε πώς γεννήθηκε και διαμορφώθηκε αυτό το δίπολο απομόνωσης-εξάρτησης τον 19ο αιώνα.

Η ανάγκη για τα πρώτα δάνεια

Λίγα χρόνια μετά την Επανάσταση, η Ελλάδα έχει μεγάλες χρηματοδοτικές ανάγκες και αναζητά δάνεια στο Λονδίνο. Το ρίσκο είναι μεγάλο επειδή το κράτος δεν έχει ακόμα στεριώσει και οι εκτάσεις που υποσχεται ως εγγυήσεις μπορεί τελικά να μην του ανήκουν. Το 1824 χορηγείται δάνειο 800.000 λιρών στο 59% υπό το άρτιο, με προκαταβολή τόκων διετίας και υψηλές προμήθειες. Το 1825 η Ελλάδα επιδιώκει ένα μεγαλύτερο δάνειο με στόχο να ενισχύσει τον στόλο της, όμως η προσφορά κεφαλαίων στο Λονδίνο έχει στενέψει δραματικά και οι όροι χορήγησης γίνονται επαχθέστεροι. Το δάνειο είναι ονομαστικής αξίας 2 εκατ. λιρών και αγοράζεται στο 55% υπό το άρτιο, πάλι με προπληρωμή τόκων διετίας και ακόμα υψηλότερες προμήθειες. Ένα σημαντικό μέρος κρατείται για την εξόφληση του πρώτου δανείου (212.000 λίρες) και ένα άλλο κατευθύνεται στην αγορά πολεμικού υλικού και έξι πλοίων (357.000 λίρες). Όσα απομένουν δεν φτάνουν για την ανασυγκρότηση και σύντομα διαπιστώνεται αδυναμία εξυπηρέτησης.

Η φορολογική εξέγερση

Όταν το 1828 έρχεται ο Καποδίστριας, προσπαθεί να καθιερώσει ένα νέο φορολογικό σύστημα, αλλά τότε ξεσπούν μια σειρά από εξεγέρσεις που στερούν το νέο κράτος από έσοδα και επιτείνουν τις δυσκολίες αποπληρωμής των δανείων. Οι έμποροι της Σύρου εξεγείρονται όταν βάζει δασμούς, ενώ οι προύχοντες επιμένουν στα αφορολόγητα προνόμια που είχαν αποσπάσει από την Υψηλή Πύλη, οργανώνουν επιδρομές και αρπάζουν τους φόρους από τις αποθή-

Πώς τα πρώτα δάνεια ναρκοθέτησαν το νέο κράτος και εξέθρεψαν το δίπολο εξάρτησης-απομόνωσης.

κες. Ακολουθεί η ανταρσία στον Πόρο, επικεφαλής της οποίας τέθηκε ο Μιαούλης, αν και είχε διοριστεί διοικητής του στόλου από τον Καποδίστρια. Για να μη συλληφθεί, έδωσε εντολή να καούν τέσσερα πολεμικά πλοία, μεταξύ των οποίων και εκείνα που είχαν αγοραστεί με το επαχθές δάνειο του 1825. Ο ίδιος δεν τιμωρείται, αλλά λίγους μήνες αργότερα δολοφονείται ο Καποδίστριας από τις οικογένειες των φοροφυγάδων της Μάνης. Ακολουθεί ένας χρόνος χάους και συγκρούσεων, τα έσοδα καταρρέουν και η φερεγγυότητα της χώρας πάει στα τάρταρα. Το Συνέδριο του Λονδίνου το 1832 προβλέπει τη χορήγηση νέων δανείων, αλλά με εγγυήτριες τις τρεις Δυνάμεις, οι οποίες αποκτούν θεσμικό δικαίωμα παρέμβασης στην οικονομική πολιτική.

Οι πρόθυμοι συνεργοί

Με λίγες εξαιρέσεις, τα πολιτικά κόμματα είδαν εξαρχής τις δυνατότητες που τους έδινε το δικαίωμα παρέμβασης των τριών Δυνάμεων και έσπευσαν να το εργαλειοποιήσουν ως πίεση στους εσωτερικούς αντιπάλους τους. Για παράδειγμα, το 1840 ο Κωλέττης διαμήνυε στους ξένους ότι «ο βασιλιάς θα εισάκουε περισσότερο τις συμβουλές της βρετανικής και της γαλλικής κυβέρνησης, επειδή είχε φτάσει η ώρα καταβολής της τρίτης δόσης του ελληνικού δανείου από τις Προστάτιδες Δυνάμεις», και πίστευε ότι «ίσως αυτό αποτελέσει την αρχή μιας ριζικής πολιτικής αλλαγής», που ο ίδιος επιδίωκε για την προσωπική του ισχύ. Χρειάστηκε η χώρα να υποστεί την αγγλογαλλική επέμβαση του 1854 εναντίον της συμμετοχής της στον Κριμαϊκό Πόλεμο, για να συνειδητοποιηθεί από τα κόμματα η ανάγκη «**να απελευθερωθού[ν] το συντομότερο δυνατό από το ξένο μαστίγιο**», όπως έγραψε ο Σπυρίδων Τρικούπης στον Μαυροκορδάτο το 1854 (βλ. Hering, G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1936*, τ. Α', ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006, σελ. 219, 313).

Ο πιστωτικός αποκλεισμός της χώρας από τις αγορές συνεχίστηκε για μισό και πλέον αιώνα και την κράτησε σε διαρκή υστέρηση. Μόλις το 1878 έληξε το θέμα με τα δάνεια της ανεξαρτησίας, ενώ λίγο πριν είχε εξοφληθεί και το δάνειο του 1832. Κατά σύμπτωση, τα κόμματα που είχαν αναφορά στις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις μπήκαν τότε σε παρακμή και ένα νέο πολιτικό τοπίο άρχισε να διαμορφώνεται, με πρωταγωνιστή τον Χαρίλαο Τρικούπη. Ήταν η εποχή των μεγάλων έργων, με τον σιδηρόδρομο, τη διώρυγα της Κορίνθου, τα λιμάνια, αλλά και την αναβάθμιση του στόλου και του στρατού για να είναι η χώρα ισχυρή και ετοιμοπόλεμη. Όμως παραμόνευε ακόμα μία πτώχευση, το 1893, μια εθνική ήττα το 1897 και ένας Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος το 1898. Η Ελλάδα τα καταφέρνει καλύτερα το 1910, όταν εισέρχεται ισότιμα και σθεναρά στον Κανόνα του Χρυσού και αμέσως μετά με τον Βενιζέλο ξεκινά τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους.

Η πορεία κορυφώνεται μία δεκαετία αργότερα με τη Συνθήκη των Σεβρών και τη Μεγάλη Ελλάδα, αλλά επικρατούν οι δυνάμεις που τη θέλουν μικρή, ουδέτερη και απομονωμένη. Η χώρα βουλιάζει στη Μικρασιατική Καταστροφή, όμως ανασυντάσσεται και λίγο μετά εισέρχεται εκ νέου στον Κανόνα Χρυσού-Συναλλάγματος. Και πάλι όμως ακυρώνεται, αυτήν τη φορά από την παγκόσμια κρίση του 1929, και πρέπει να περιμένει πολλές δεκαετίες για να ξαναβρεί τον βηματισμό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο κοινό νόμισμα, όπου και παραμένει μέχρι σήμερα. Παρά τους άγριους κλυδωνισμούς στην πρόσφατη κρίση χρέους, ούτε στο χάος της χρεοκοπίας και του απομονωτισμού παραδόθηκε ούτε την έξωθεν υπαγόρευση καθιέρωσε ως πλαίσιο αναφοράς. Απαιτήση της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών είναι η ισότιμη ένταξη και συμμετοχή της χώρας στο διεθνές σύστημα. Αυτό είναι τελικά το πιο αισιόδοξο μήνυμα για τη μελλοντική μας πορεία.

Η πολιτική οικονομία της φορολογίας κατά τις πρώτες δεκαετίες του νεοελληνικού κράτους

Παντελής Καμμάς

Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών του ΟΠΑ

Η «δημοσιονομική ικανότητα» (fiscal capacity) ενός κράτους, δηλαδή η ικανότητά του να αντλεί φορολογικά έσοδα και να παρέχει στους πολίτες δημόσια αγαθά, είναι ένα ζήτημα που απασχολεί πολλά χρόνια την οικονομική βιβλιογραφία. Ποιοι είναι οι παράγοντες που οδηγούν στην ανάπτυξη διοικητικών μηχανισμών ικανών να εξασφαλίζουν δημόσιους πόρους; Γιατί κάποιες οικονομίες αποτυγχάνουν να εξασφαλίσουν έσοδα από την άμεση φορολογία και καταφεύγουν στη λύση της έμμεσης φορολογίας προκειμένου να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους; Πώς επιδρούν οι πολιτικοί θεσμοί μιας χώρας στην ανάπτυξη «δημοσιονομικής ικανότητας» και πώς μπορεί η Ιστορία να «κλειδώσει» μία οικονομία σε ένα κακό θεσμικό μονοπάτι, από το οποίο είναι δύσκολο στη συνέχεια να ξεφύγει;

Για να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα, οι οικονομολόγοι –ειδικά τα τελευταία χρόνια– αξιοποιούν εκτενώς ιστορικά οικονομικά δεδομένα και εφαρμόζουν σύγχρονες τεχνικές ποσοτικής ανάλυσης. Σε μία πρόσφατη εργασία (Καμμάς & Σαραντίδης, 2020) κατασκευάσαμε μια βάση δεδομένων με ιστορικά στοιχεία φορολογικών εσόδων για την Ελλάδα από το 1833, προσπαθώντας να εξετάσουμε οικονομικά μία βασική θεωρητική υπόθεση που έχει διατυπωθεί από τον ιστορικό Γεώργιο Δερτιλή (1993). Συγκεκριμένα, εξετάσαμε πώς η «πρώιμη» εισαγωγή της καθολικής ψήφου στην Ελλάδα το 1864 καθόρισε τη δομή της φορολογίας του ελληνικού κράτους για πολλά χρόνια. Θεωρούμε ως έτος εισαγωγής της καθολικής ψήφου το 1864 –και όχι το έτος εγκαθίδρυσης της συνταγματικής μοναρχίας (1843) και τον αντίστοιχο εκλογικό νόμο του 1844–, κυρίως λόγω της υιοθέτησης του «σφαιριδίου» το 1864, που επέτρεψε στην πράξη στους αναλφάβητους χωρικούς να προσέλθουν και να ψηφίσουν.

Οι περισσότεροι γνωρίζουμε ότι η εισαγωγή της καθολικής ψήφου (δηλαδή το δικαίωμα ψήφου σε όλους τους ενήλικους άντρες χωρίς οικονομικούς ή μορφωτικούς περιορισμούς) προηγήθηκε κατά μισό περίπου αιώνα στην Ελλάδα, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες (Αλιβιζάτος, 2011). Ωστόσο, ίσως δεν αντιλαμβανόμαστε τι

ακριβώς συνεπαγόταν αυτό σε όρους πολιτικής οικονομίας. Τι συνεπαγόταν δηλαδή η εισαγωγή της καθολικής ψήφου σε μία χώρα όπου, το 1864, 76% του εργατικού δυναμικού απασχολούνταν στη γεωργία και, άρα, η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος συγκροτούνταν από φτωχά αγροτικά στρώματα (βλ. Διάγραμμα 1); Πώς άλλαξε η πολιτική ταυτότητα του εκλογικού σώματος με αυτήν τη μεταρρύθμιση; Τι φορολογική πολιτική έπρεπε να ακολουθήσει μια κυβέρνηση που επιθυμούσε να αυξήσει την πολιτική της επιρροή στο εκλογικό σώμα;

Ο Γ. Δερτιλής (1993) υποστηρίζει –και η δική μας οικονομετρική έρευνα επιβεβαιώνει– ότι μετά την εισαγωγή της καθολικής ψήφου οι ελληνικές κυβερνήσεις έθεσαν ως βασική προτεραιότητα πολιτικής τη φορολογική ελάφρυνση των αγροτικών στρωμάτων της υπαίθρου (μέσω μείωσης και τελικά πλήρους κατάργησης της λεγόμενης «δεκάτης», μείωσης της στρεμματικής φορολογίας και άλλων φόρων στην αγροτική παραγωγή). Την ίδια στιγμή, προκειμένου να εξασφαλιστούν φορολογικά έσοδα, αυξήθηκε ραγδαία η έμμεση φορολογία, δηλαδή η φορολογική επιβάρυνση της κατανάλωσης (βλ. Διάγραμμα 2). Η τελευταία, παρ' ότι ήταν αντιστρόφως προοδευτική (έπληττε δηλαδή δυσανάλογα τα φτωχά στρώματα συγκριτικά με τους πλουσίους), δεν επιβάρυνε τους χωρικούς, καθώς αυτοί κατανάλωναν κυρίως αγαθά που παρήγαγαν μόνοι τους (ή αντάλλαζαν με άλλους στο πλαίσιο μιας οικονομίας αντιπραγματισμού), και έτσι απέφευγαν αυτούς τους φόρους.

Ποιοι ήταν οι μεγάλοι χαμένοι; Προφανώς, οι φτωχοί των αστικών κέντρων, που δεν είχαν τη διέξοδο της ιδιοκατανάλωσης και στους οποίους μεταφέρθηκε τελικά μεγάλο μέρος της φορολογικής επιβάρυνσης.

Η ιδιαίτερη αυτή δομή φορολογίας (υψηλοί έμμεσοι και χαμηλοί άμεσοι φόροι) αποτέλεσε το «ιερό δισκοπότηρο» σχεδόν όλων των κυβερνήσεων μέχρι και το 1911, όταν εισήχθη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο για πρώτη φορά ο φόρος εισοδήματος. Η εικόνα αυτή φαίνεται να μεταβάλλεται κάπως μετά το 1920, όπου τα φορολογικά έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος ξεπέρασαν για πρώτη φορά το

Στους φτωχούς των αστικών κέντρων, που δεν είχαν τη διέξοδο της ιδιοκατανάλωσης, μεταφέρθηκε μεγάλο μέρος της φορολογικής επιβάρυνσης.

5% ως ποσοστό των συνολικών φορολογικών εσόδων (βλ. Διάγραμμα 2), αλλά θα καθυστερήσει να αλλάξει ριζικά.

Αναφορές

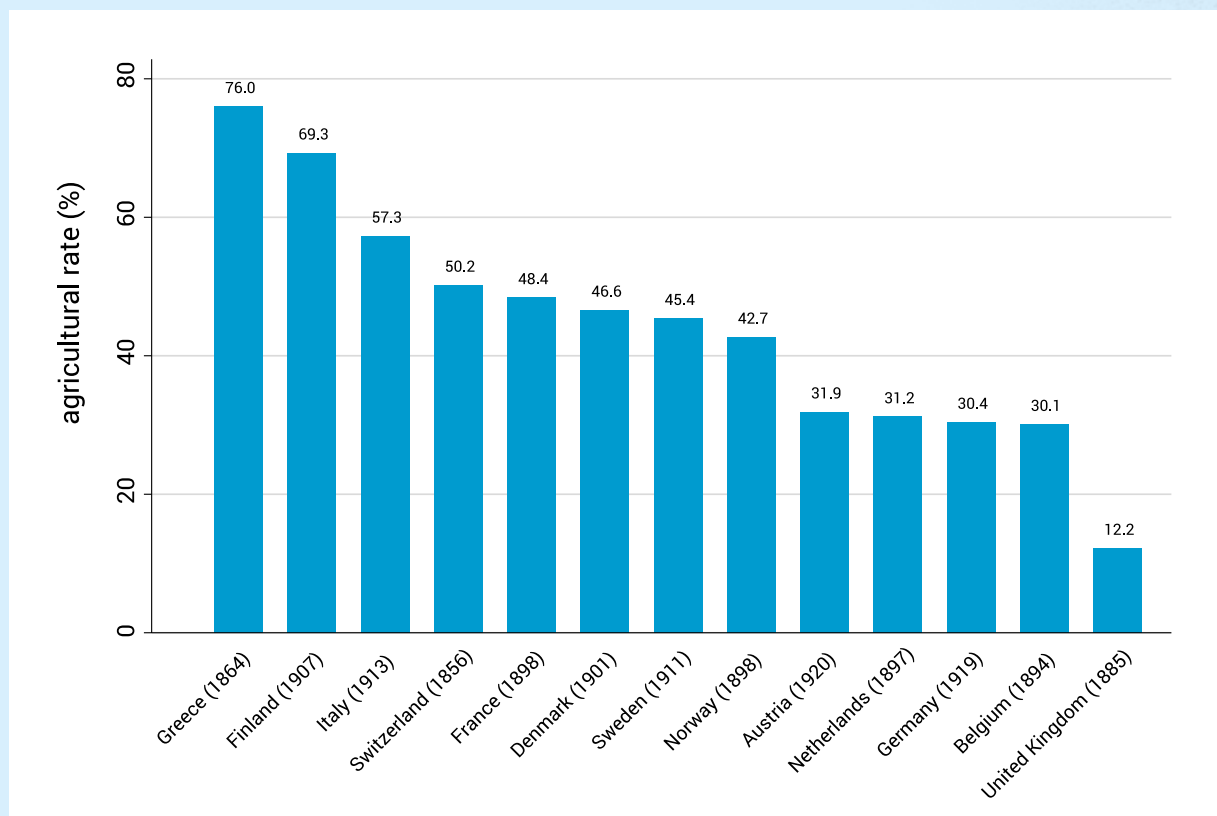
Αλιβιζάτος, Ν. Κ. (2011), *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*. Πόλις.

Δερτιλής, Γ. Β. (1993), *Ατελέςφοροι ή τελεσφόροι; Φόροι και εξουσία στο νεοελληνικό κράτος*. Αλεξάνδρεια.

Kammas, P. – Sarantides, V. (2020), *Democratisation and Tax Structure in the Presence of Home Production: Evidence from the Kingdom of Greece*. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 177, σελ. 219-236.

Διάγραμμα 1:

**Εργατικό δυναμικό που απασχολείται στην αγροτική παραγωγή (% του συνολικού)
κατά το έτος εισαγωγής καθολικής ψήφου (χωρίς οικονομικούς ή μορφωτικούς περιορισμούς)**

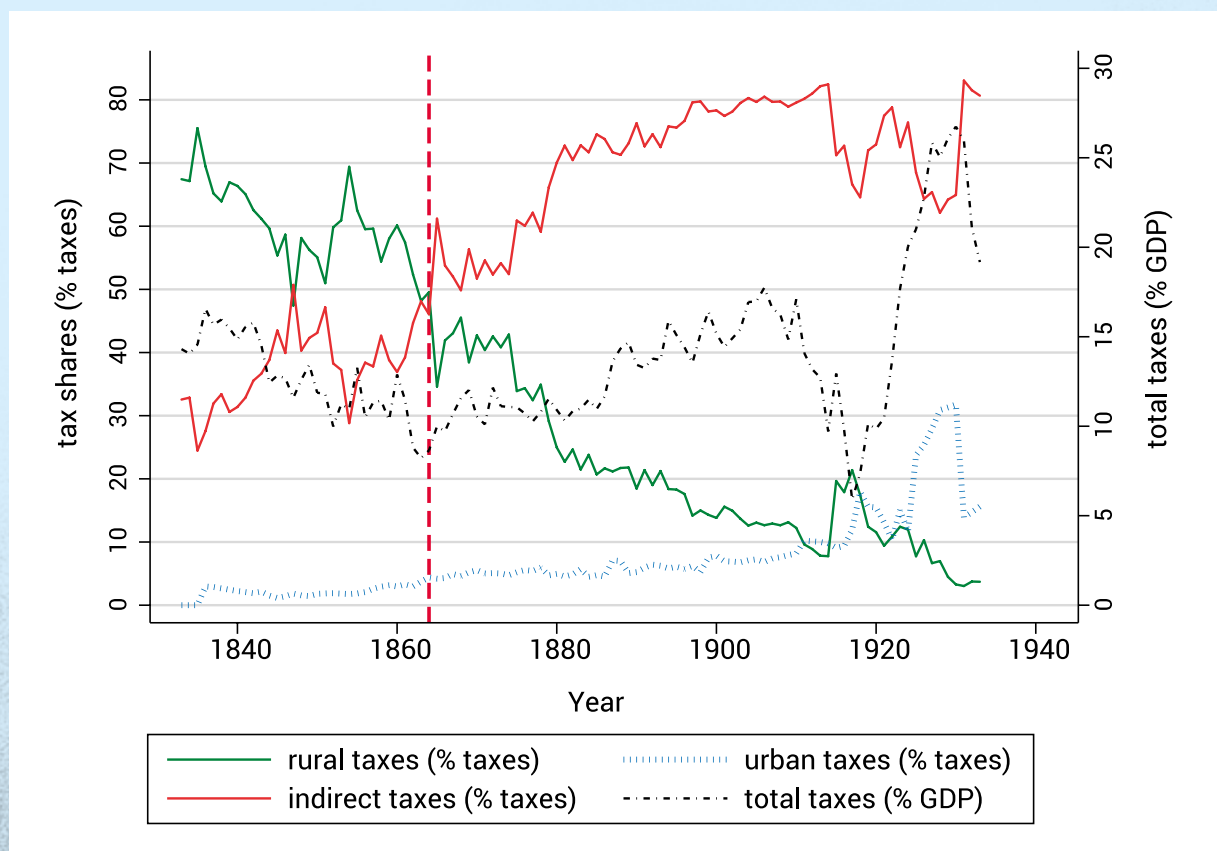

Στις παρενθέσεις αναφέρεται το έτος εισαγωγής καθολικής ψήφου σε κάθε χώρα.

Πηγές: Boix et al. (2013), Banks & Wilson (2015).

Διάγραμμα 2:

Φορολογικά έσοδα του ελληνικού κράτους, 1833-1933

Τα συνολικά φορολογικά έσοδα (% ΑΕΠ) μέχρι και το 1910 παραμένουν σχετικά σταθερά στο 15% του ΑΕΠ.

Γραμματόσημα μιας άλλης εποχής αποτυπώνουν στιγμές και μορφές του '21

1

2

3

4

5

6

7

8

1. «Ελευθερία ή Θάνατος» ήταν το μήνυμα πάνω στο έμβλημα της Φιλικής Εταιρείας, της μυστικής οργάνωσης η οποία συγκροτήθηκε για την προετοιμασία της Επανάστασης.

2. Λιθογραφία με φανταστική απεικόνιση της μάχης στο Μανιάκι, όπου το 1825 σκοτώθηκε ο ορμητικός αγωνιστής Παπαφλέσσας.

3. Το στρατόπεδο του οπλαρχηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη στον Πειραιά – έργο του φιλέλληνα Καρλ Κρατσάιζεν, ο οποίος φιλοτέχνησε προσωπογραφίες ηγετικών μορφών του Αγώνα.

4. Ελαιογραφία του Επτανήσιου ζωγράφου Διονυσίου Τσόκου που αποδίδει την κορυφαία στιγμή μύησης –πιθανώς του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη– στη Φιλική Εταιρεία.

5. Κρίσιμη καμπή στο πλαίσιο του πολέμου ανεξαρτησίας αποτέλεσε η πολιορκία της Ακρόπολης για την απελευθέρωση των Αθηνών.

6. Ο Έλληνας ποιητής και οπλαρχηγός της Κρήτης Χατζή Μιχάλης Πάνναρης, αδούλωτος και επαναστάτης.

7. Μετά την άνιση μάχη στο Μανιάκι, θυρulerείται πως ο Ιμπραήμ Πασάς πλησίασε τον πεσόντα Παπαφλέσσα και είπε: «Αμαρτία να χαθεί τούτος ο πολέμαρχος!».

8. Το κάστρο της Κιάφας στο Σούλι χτίστηκε από τον Αλή Πασά για να αποτρέψει την επιστροφή των ανυπότακτων Σουλιωτών στην περιοχή, οι οποίοι έδωσαν αλληπάλληλους ηρωικούς αγώνες.

Στα «ψηφιακά» αμφιθέατρα του ΟΠΑ μαθητές από 273 σχολεία

Με μεγάλη επιτυχία ολοκληρώθηκε η ηλεκτρονική «συνάντηση» καθηγητών του ΟΠΑ με μαθητές όλης της χώρας

της Λιζέτας Σπανού

Διαδικτυακά υποδέχτηκε το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών 273 σχολεία από όλη την Ελλάδα, που εκδήλωσαν ενδιαφέρον για να ενημερωθούν συνολικά για τις παρεχόμενες σπουδές. Ο αριθμός των συμμετεχόντων μαθητών τρίτης λυκείου στην ψηφιακή ημερίδα ξεπέρασε τελικά τους 5.500.

Σκοπός της εκδήλωσης ήταν η ενημέρωση των υποψήφιων φοιτητών για τα προγράμματα προπτυχιακών σπουδών που προσφέρει το ΟΠΑ και τις δυνατότητες επαγγελματικής τους αποκατάστασης, σε συνδυασμό με τις ενέργειες που πραγματοποιεί για την πρακτική τους άσκηση και τη διασύνδεση με την αγορά εργασίας.

Τα θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού αποτελούν, άλλωστε, προτεραιότητα του ΟΠΑ, που υποστηρίζει τις πολιτικές ενημέρωσης μαθητών και μαθητριών από νωρίς, ώστε να ανακαλύψουν με σαφήνεια ποια είναι τα ταλέντα και η κλίση τους και να ακολουθήσουν μία υγιή επαγγελματική ζωή. Μάλιστα, αποτελεί παράδοση της τελευταίας 15ετίας να παρέχει ανοικτό δίαυλο επικοινωνίας με τα λύκεια όλης της χώρας και, μέσω των καθηγητών κάθε Τμήματος, να απαντά σε όλα τα ερωτήματα των μαθητών σχετικά με το περιεχόμενο των παρεχόμενων σπουδών.

Στην εκδήλωση καθηγητές από τα οκτώ Τμήματα του ΟΠΑ παρουσίασαν αναλυτικά τα προγράμματα σπουδών, ενώ στελέχη του Γραφείου Διασύνδεσης απάντησαν σε ερωτήσεις που τέθηκαν από τους μαθητές σχετικά με τις προοπτικές απασχόλησης των αποφοίτων του Ιδρύματος.

Χαιρετισμό απηύθυνε ο Αντιπρύτανης Ακαδημαϊκών Υποθέσεων και Προσωπικού, καθηγητής **Βασίλης Βασδέκης**, ο οποίος, μεταξύ άλλων, τόνισε: «Με υψηλό αίσθημα ευθύνης, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών επιδιώκει να παρέχει την πληρέστερη δυνατή πληροφόρηση στους υποψήφιους φοιτητές για τα προγράμματα σπουδών του, αλλά και τη διασύνδεσή του με την αγορά εργασίας, έτσι ώστε να κάνουν την καλύτερη επιλογή για τη μελλοντική σταδιοδρομία τους».

Τι είπαν εκπαιδευτικοί

■ «Θα θέλαμε να σας ευχαριστήσουμε για την παρουσίαση των Τμημάτων και να σας συγχαρούμε για

το έργο σας. Ως ανατροφοδότηση, τα παιδιά έμειναν πολύ ευχαριστημένα και άνοιξαν οι προοπτικές τους».

Κωνσταντίνος Σαρηκώστας, εκπαιδευτικός οικονομικών του Γενικού Λυκείου Καλλιθέας

■ «Σας εκφράζω τα θερμά μου συγχαρητήρια για τη διοργάνωση της ημερίδας. Πολύ σημαντική και εξαιρετικά χρήσιμη για τους υποψηφίους. Ευχαριστίες τόσο από μένα προσωπικά όσο και από τις μαθήτριες και τους μαθητές του Γενικού Λυκείου Θήρας, όπου διδάσκω Αρχές Οικονομικής Θεωρίας. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν και με την αμεσότητα των εισηγητών».

Αυγή Κομματά, εκπαιδευτικός οικονομικών Γενικού Λυκείου Θήρας

■ «Σας ευχαριστούμε πολύ για την εκδήλωση. Συγχαρητήρια!»

Ιωάννης Μιχαλαράκης, διευθυντής 2ου Γενικού Λυκείου Πετρούπολης

■ «Εξαιρετικές ομιλίες!»

Καθηγήτρια εκπαιδευτριών Γείτονα

■ «Πολλά συγχαρητήρια για την οργάνωση της εκδήλωσης. Ευχαριστούμε!»

Κωνσταντίνος Μιχαήλ, εκπαιδευτικός 2ου Γενικού Λυκείου Ελευσίνας

Τι είπαν μαθητές

■ «Ως μαθήτρια της οικονομικής κατεύθυνσης, πιστεύω ότι η παρουσίαση από τους ειδικούς μάς βοήθησε να κατανοήσουμε ακριβώς το περιεχόμενο σπουδών. Οι καθηγητές μας καθοδήγησαν ως προς τις επιλογές που θα κάνουμε στο μέλλον. Ήταν πολύ χρήσιμο για μας. Ευχαριστούμε πολύ!»

Φωτεινή Παπαϊωάννου, μαθήτρια Γενικού Λυκείου Θήρας

■ «Η παρουσίαση των Τμημάτων του Πανεπιστημίου ήταν πολύ ενημερωτική και πιστεύω ότι πολλοί

μαθητές βοηθήθηκαν από αυτήν. Ειδικότερα, επισημάνθηκαν οι λεπτομέρειες κάθε Τμήματος, όπως τα μεταπτυχιακά προγράμματα ή τα επαγγελματικά δικαιώματα που προσφέρονται στους σπουδαστές».

Γιάννης Καραμολέγκος, μαθητής Γενικού Λυκείου Θήρας

■ «Θέλω να σας ευχαριστήσω που μας δώσατε τη δυνατότητα μέσα από την ημερίδα σας να μας δείξετε τους χώρους του Πανεπιστημίου και κάθε καθηγητή ξεχωριστά. Έχω μείνει πραγματικά άναυδος και θέλω να μου δοθεί η ευκαιρία να ενταχθώ στο Πανεπιστήμιο».

Γκαμπριέλ Σαλιλλάρι, μαθητής Γενικού Λυκείου Θήρας

■ «Δεν έχω να αναφέρω τίποτα αρνητικό για το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Άριστες υποδομές! Καθηγητές με πλήρη ζήλο για το μάθημά τους! Ένα από τα καλύτερα πανεπιστήμια της Ελλάδας, που σίγουρα δεν θα λείψει από το μηχανογραφικό των περισσότερων μας!»

Λευτέρης Πρέκας, μαθητής Γενικού Λυκείου Θήρας

Μια νέα «δικτύωση» καταναλωτών και εμπόρων

Τεχνολογικά καινοτόμες λύσεις παγκόσμιας κλάσης

της Λιζέτας Σπανού

Μία νέα εταιρεία τεχνολογίας, που αναπτύσσει ευφυείς λύσεις εντοπισμού θέσης για επιχειρήσεις στον κλάδο του λιανικού εμπορίου, της εστίασης και του τουρισμού, κλέβει τις εντυπώσεις την τελευταία τριετία, επιβραβεύοντας τις προσπάθειες των δημιουργών της και αποφοίτων του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Για την πορεία του εγχειρήματός τους, αλλά και τα εφόδια που έλαβαν στη διάρκεια των σπουδών τους μιλάει στην «ΟΠΑ News» ο κ. **Λέων Γαβαλάς**, συνιδρυτής της startup.

Πώς προέκυψε η ιδέα σας;

Η bespot είναι μια εταιρεία τεχνολογίας που αναπτύσσει εργαλεία εξαγωγής χρήσιμων πληροφοριών για επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον κλάδο του λιανικού εμπορίου, αναλύοντας δεδομένα τοποθεσίας, αισθητήρων και συναλλαγών. Με την **Αναστασία Γρίβα** και τον **Βασίλη Σταύρου** γνωριστήκαμε στο πλαίσιο των διδακτορικών μας σπουδών στο ΟΠΑ. Είχαμε εργαστεί σε έργα ανάλυσης δεδομένων, όπου διαπι-

σία του χρήστη και λογισμικό προσδιορισμού θέσης σε εσωτερικά και εξωτερικά περιβάλλοντα, που χρησιμοποιεί τεχνικές μηχανικής μάθησης, επιτυγχάνοντας ακρίβεια παγκόσμιας κλάσης. Επιπλέον, έχουμε μια διαθέσιμη δωρεάν εφαρμογή για καταναλωτές, όπου τους δίνουμε κίνητρα να ανακαλύψουν νέα σημεία και να μας πουν τη γνώμη τους για επισκέψεις σε καταστήματα και άλλα σημεία της πόλης. Έχουμε χτίσει μια κοινότητα ανθρώπων που συνεισφέρουν καθημερινά σε όλη την Ελλάδα.

Ξεκινήσατε με δικά σας κεφάλαια ή λάβατε εξωτερική χρηματοδότηση;

Για να επιβεβαιώσουμε αν λειτουργεί η ιδέα, απευθυνθήκαμε σε μια πολυεθνική εταιρεία, που χρηματοδότησε το πρώτο μας πιλοτικό. Οι λύσεις της εταιρείας, από τα πρώτα μας βήματα, έχουν βραβευτεί από φορείς όπως Ίδρυμα Λάτση, Viva Wallet και Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών, που μας εξασφάλισαν κάποιους πόρους για να υλοποιήσουμε το Minimum Viable Product. Στην πορεία λάβαμε χρηματοδότηση μέσω

να ξεπεράσουμε τους 30 εργαζομένους μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 2021. Αναζητούμε νέα άτομα, προγραμματιστές και στελέχη διοίκησης. Παράλληλα, συνεργαζόμαστε με επιχειρήσεις που έχουν διεθνή δραστηριότητα, και έτσι θα έχουμε σημαντική παρουσία σε πόλεις του εξωτερικού εντός του τρέχοντος έτους.

Πόσο μπορούν να στηρίξουν οι νεοφυείς επιχειρήσεις την εγχώρια αγορά εργασίας; Εάν η εταιρεία σας γιγαντωνόταν, θα μένατε στην Ελλάδα;

Στην Ελλάδα έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις για να μπορούν να αναπτυχθούν περισσότερες επιχειρήσεις τεχνολογίας που να μπορούν να υποστηρίξουν ταχεία ανάπτυξη, προσφέροντας νέες θέσεις εργασίας. Είμαστε ιδιαίτερα περήφανοι καθώς καταφέραμε να πείσουμε δύο άτομα να επιστρέψουν από το εξωτερικό και να δουλέψουν μαζί μας. Θέλουμε η έδρα μας να παραμείνει στην Ελλάδα, που πλέον ευνοεί την ανάπτυξη επιχειρήσεων που απευθύνονται στην παγκόσμια αγορά. Ωστόσο, θα γίνει αναγκαίο κάποια στιγμή να έχουμε φυσική παρουσία και σε άλλες χώρες.

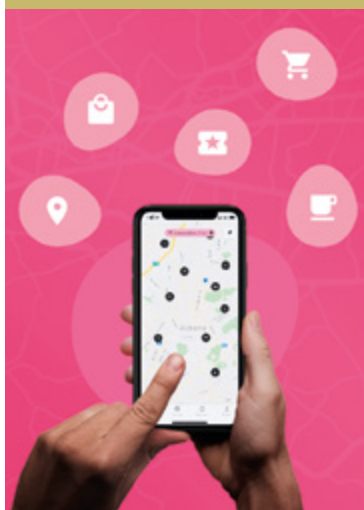
Πόσο σας βοήθησαν οι σπουδές σας στο ΟΠΑ ώστε να αναπτύξετε επιχειρηματική δράση;

Η Αναστασία Γρίβα και εγώ είχαμε την τύχη να βρεθούμε σε ένα ελληνικό ακαδημαϊκό περιβάλλον που λειτουργούσε σύμφωνα με διεθνή πρότυπα αριστείας. Στο Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας, όπου πραγματοποιήσαμε τις προπτυχιακές μας σπουδές, αποκτήσαμε τις βάσεις για την καινοτομία στο ηλεκτρονικό επιχειρείν, σε μία εποχή ανάπτυξης του κλάδου. Μέσα από την ερευνητική δραστηριότητα που είχαμε μαζί στο Εργαστήριο Ηλεκτρονικού Εμπορίου και Επιχειρείν (ELTRUN), αποκτήσαμε επαφή με τη βιομηχανία σε πρωτοπόρα έργα καινοτομίας Big Data και IoT, ενώ μέσα από τις δράσεις του ACEin του ΟΠΑ ξεκίνησε το ταξίδι της κοινής μας επιχειρηματικής πορείας.

bespot.

Οι λύσεις της εταιρείας βοηθούν τις επιχειρήσεις να ξεκλειδώσουν πολύτιμες πληροφορίες για τους πελάτες τους.

στώναμε περιορισμούς σε υφιστάμενες λύσεις. Αποφασίσαμε λοιπόν να δημιουργήσουμε νέα εργαλεία.

Η πλατφόρμα μας δίνει πρόσβαση σε πληροφορίες επισκεψιμότητας, live heatmaps, περσόνες πελατών, προτιμήσεις καταναλωτών και άλλες πληροφορίες σχετικά με φυσικά καταστήματα και brands. Ξεκινήσαμε μια προσπάθεια να συνδέσουμε το καλάθι αγορών με το πραγματικό μονοπάτι του καταναλωτή, αλλά και τη γνώμη του σε κάθε επίσκεψη. Η εταιρεία προσφέρει λύσεις που ενεργοποιούν υπηρεσίες σε κινητά τηλέφωνα με βάση την τοποθε-

του προγράμματος EGG της Eurobank και από το UniFundVC, ύψους 1 εκατομμυρίου ευρώ, για την επιτάχυνση της ανάπτυξης της εταιρείας.

Ποια είναι τα μελλοντικά σας σχέδια;

Στην ομάδα μας έχουμε περισσότερα από 20 άτομα, νέους εργαζομένους, στελέχη με εμπειρία και επιστήμονες, υποστηρίζοντας καθημερινά την ενεργοποίηση location-aware υπηρεσιών και την εξαγωγή στατιστικών για περισσότερα από 5.000 σημεία. Δεδομένης της ανάπτυξης της εταιρείας, αναμένεται

Διαδικτυακά μαθήματα

Η νέα πραγματικότητα

του Γρηγόρη Πραστάκου, Ομότιμου Καθηγητή και πρώην Πρύτανη του ΟΠΑ

Η βιαστική και λίγο άτσαλη μετάβαση στη διαδικτυακή εκπαίδευση, πριν από έναν χρόνο, έχει σήμερα μετατραπεί σε μία ολοκληρωμένη προσπάθεια των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ανά τον κόσμο για την καλύτερη δυνατή προσφορά διαδικτυακών μαθημάτων, έχοντας ανοίξει τις πόρτες για μια νέα παγκόσμια αγορά σπουδαστών μέσω διαδικτύου. Ταυτόχρονα, έχει συμβάλει σε μια καινοτόμα, πιο ευέλικτη αντίληψη της εκπαίδευσης και στη δημιουργία νέων τεχνολογιών, νέων επαγγελματιών και νέων νεοφυών επιχειρήσεων. Είναι λοιπόν σκόπιμο να αναρωτηθούμε: Τι έχουμε μάθει από την εμπειρία αυτού του χρόνου; Τι απειλές και ευκαιρίες παρουσιάζει αυτή η νέα πραγ-

ματικότητα; Τι δράσεις ενδεχομένως θα πρέπει να αναλάβουμε ως ίδρυμα και ως χώρα;

Ποια είναι τα μειονεκτήματα;

Τα βασικότερα: α) λιγότερη επαφή του διδάσκοντα με τους φοιτητές, β) δυσκολία ουσιαστικής συμμετοχής των φοιτητών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, γ) απώλεια της εμπειρίας της ομάδας, που προσφέρει περισσότερη γνώση απ' ό,τι η απλή παράδοση, και δ) πιθανή δυσκολία πρόσβασης λόγω προβλημάτων τεχνολογίας.

Η οπτική επαφή διδάσκοντα-ακροατήριου βοηθά αμφοτέρους: τον διδάσκοντα να προσαρμόζει τη διάλεξη με κα-

λύτερο τρόπο, αντιλαμβανόμενος τυχόν απορίες, και να δίνει τον λόγο σε φοιτητές που θέλουν να υποβάλουν ερώτηση ή σχόλιο, και τους φοιτητές να συμμετέχουν περισσότερο στο μάθημα.

Και ποια τα πλεονεκτήματα;

Τα βασικότερα: α) ευελιξία χρόνου, μιας και το μάθημα μαγνητοσκοπείται και ο σπουδαστής μπορεί να το παρακολουθήσει, και μάλιστα κατ'επανάληψη, σε ανετότερο χρόνο, β) δυνατότητα πρόσβασης από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων και, επομένως, πολλαπλασιασμός του οφέλους και γ) δυνατότητα πρόσκλησης διεθνούς κύρους επιστημόνων προς όφελος των σπουδαστών.

Ποιες είναι οι προβλέψεις;

Είναι βέβαιο ότι η διαδικτυακή εκπαίδευση θα βγει ενισχυμένη μετά την πανδημία. Η τεχνολογία έχει προχωρήσει αλματωδώς και συνεχίζει να εξελίσσεται. Breakout rooms, chats, polls κ.ά. είναι εργαλεία που έχουν συμβάλει στην καλύτερη αποδοχή της και σε αύξηση της συμμετοχικότητας.

Παράλληλα, αλλάζει ριζικά ο τρόπος εργασίας. Οι απαιτήσεις λόγω πανδημίας επιτάχυναν με αλματώδη ρυθμό τη μετάβαση στην ψηφιακή εποχή. Η τεχνητή νοημοσύνη επιβάλλει νέους τρόπους εργασίας (Future of Work) και ανάγκη για συνεχή εκπαίδευση πάνω σε νέες γνώσεις και τεχνικές. Η διαδικτυακή εκπαίδευση είναι ο μόνος τρόπος που αυτό θα καταστεί εφικτό.

Τι πρέπει να κάνουμε;

Καταρχάς να αγκαλιάσουμε τη νέα τεχνολογία, μιας και αποτελεί τη νέα μας πραγματικότητα, και να σκεφτούμε, αφενός, πώς μπορούμε να την αξιοποιήσουμε για να βελτιώσουμε τα μαθήματά μας και, αφετέρου, πώς μπορεί να προωθήσει τους στρατηγικούς στόχους του Ιδρύματος. Ξεκινάμε με την παραδοχή ότι η διαδικτυακή εκπαίδευση είναι παραπάνω από μία απλή μεταφορά των PowerPoints μιας διάλεξης. Γι' αυτό, πιθανώς απαιτεί επανασχεδιασμό του μαθήματος, ίσως με τη βοήθεια ενός instructional designer.

Το ερώτημα για κάθε διδάσκοντα: Πώς μπορούμε να σπάσουμε τη μονοτονία της οθόνης και να δημιουργήσουμε κλίμα εγρήγορσης; Πώς μπορούμε να εμπλουτίσουμε μια διάλεξη με βίντεο, ομαδικές ασκήσεις, εκπαιδευτικά παιχνίδια, εναλλαγές ερωτήσεων κ.ά., ώστε το μάθημα να γίνει πιο ζωντανό και να δίνεται ευκαιρία συμμετοχής των φοιτητών; Θέλει προσπάθεια, φαντασία και τεχνικές, αλλά γίνεται!

Πέρα από την επένδυση στη βελτίωση των μαθημάτων, η διαδικτυακή εκπαίδευση προσφέρει μοναδικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη του Ιδρύματος, κάποιες εκ των οποίων είναι η επέκταση των διεθνών μας προγραμμάτων, η προώθηση συνεργασιών με ελληνικά και διεθνή Ιδρύματα για τη διεξαγωγή έρευνας, καθώς και η ανάπτυξη εκπαιδευτικής δραστηριότητας σε άλλες ομάδες πληθυσμού.

Η νέα πραγματικότητα επιβάλλει αλλαγές σε όλα τα επίπεδα της προσωπικής και της επαγγελματικής μας ζωής, και οπωσδήποτε στην εκπαίδευση. Όσο καλύτερα προετοιμαστούμε, τόσο καλύτερα θα μπορέσουμε να ανταποκριθούμε στις νέες απαιτήσεις και ευκαιρίες της ψηφιακής εποχής.

Ποια είναι τα υπέρ και τα κατά της διαδικτυακής εκπαίδευσης;

Πώς θα επηρεάσουμε την ενεργειακή συμπεριφορά των καταναλωτών;

Ένα ερευνητικό έργο τριετούς διάρκειας με συμμετοχή 10 φορέων από 7 χώρες με σκοπό τη βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας

του Ιορδάνη Κουτσόπουλου, Αναπληρωτή Καθηγητή Τμήματος Πληροφορικής του ΟΠΑ

Η κλιματική αλλαγή πρέπει να αντιμετωπιστεί σε παγκόσμιο επίπεδο με συντονισμένες πολιτικές και κοινή στοχοθεσία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει μέτρα για μείωση των αερίων θερμοκηπίου, αυξημένη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας.

Ήδη έχουν πραγματοποιηθεί επενδύσεις με στόχο την ανάπτυξη ψηφιακών υποδομών (π.χ. έξυπνοι μετρητές) που επιτρέπουν στους πολίτες να παρακολουθούν και να διαχειρίζονται την κατανάλωση ενέργειας. Ωστόσο, απαιτούνται επίσης αλλαγές στη συμπεριφορά των καταναλωτών – από το πώς χρησιμοποιούν καθημερινά τις ηλεκτρικές συσκευές και τα συστήματα θέρμανσης μέχρι το ποιες δράσεις αναλαμβάνουν για να βελτιώσουν την ενεργειακή απόδοση των σπιτιών τους.

Στον στόχο αυτόν φιλοδοξεί να συμβάλει το έργο NUDGE (Nudging consumers towards energy Efficiency through behavioural science), που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του προγράμματος «Ορίζοντας 2020» και στο οποίο συμμετέχει το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το τριετούς διάρκειας έργο ξεκίνησε την 1η Σεπτεμβρίου 2020 με συμμετοχή 10 φορέων από 7 χώρες. Επιστημονικός υπεύθυνος είναι ο γράφων και στην ερευνητική ομάδα συμμετέχουν ο μεταδιδάκτορας ερευνητής **Μερκούριος Καραλιόπουλος** και ο υποψήφιος διδάκτορας **Λεωνίδας Τσώλας**, όλοι μέλη του Εργαστηρίου Πολυμέσων και Ασύρματων Επικοινωνιών (www.mm.aueb.gr) του Τμήματος Πληροφορικής του ΟΠΑ.

Η λέξη «nudge» στα ελληνικά μεταφράζεται ως ελαφρά ώθηση («σκούντημα»), που μπορεί να κάνει κάποιον να ενεργήσει προς μια επιθυμητή κατεύθυνση. Σε αντίθεση με πιο επεμβατικές μεθόδους επιβολής συμπεριφορών (π.χ. νομοθετικές ρυθμίσεις), τα nudges είναι ήπιες παρεμβάσεις που επιδιώκουν να επηρεάσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά με προβλεπόμενο τρόπο, χωρίς να περιορίσουν την ελευθερία των επιλογών ούτε να αλλάξουν σημαντικά τα οικονομικά τους κίνητρα. Αναπαράγοντας ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, «το να τοποθετήσεις φρούτα στο επίπεδο ματιού στο σούπερ μάρκετ είναι nudge, το να απαγορεύσεις με νόμο το junk food δεν είναι». Στο έργο ως τέτοια ώθηση νοείται κάθε παρέμβαση ήπιου χαρακτήρα που μπο-

Στην Ελλάδα θα διερευνηθεί αρχικά ο αποτελεσματικός έλεγχος της θέρμανσης και της παραγωγής ζεστού νερού για λέβητες φυσικού αερίου.

ρεί να ωθήσει τους καταναλωτές να συμπεριφέρονται καλύτερα σε ενεργειακά ζητήματα.

Σε πρώτη φάση η ερευνητική ομάδα του έργου επιδιώκει να κατανοήσει και να ταξινομήσει τις κοινωνικοοικονομικές παραμέτρους που επηρεάζουν την ενεργειακή συμπεριφορά των πολιτών, χρησιμοποιώντας αρχές και εργαλεία από τη Γνωστική Ψυχολογία και κλάδους της Οικονομικής Θεωρίας. Στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσει μεθόδους Μηχανικής Μάθησης για να προβλέψει τον τύπο και τη φύση των παρεμβάσεων για διαφορετικά προφίλ καταναλωτών για βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας.

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις θα αξιολογηθούν μέσω πιλοτικών δοκιμών σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες, με διαφορετικούς τύπους καταναλωτών: εφαρμογή πρακτικών διαγενεακής μάθησης για εκπαίδευση παιδιών σε ζητήματα οικιακής ενεργειακής κατανάλωσης στο Βέλγιο, αποτελεσματικός έλεγχος θέρμανσης και παραγωγής ζεστού νερού για λέβητες φυσικού αερίου στην Ελλάδα, βελτιστοποίηση φόρτισης ηλεκτρικών αυτοκινήτων με παραγόμενη στις

οικίες ενέργεια από φωτοβολταϊκά στοιχεία στη Γερμανία, υιοθέτηση βιώσιμων, ενεργειακά αποδοτικών συμπεριφορών για «υγιή σπίτια» στην Πορτογαλία, προώθηση τεχνικών καταναλωμένης αυτοπαραγωγής ενέργειας για τοπικές ενεργειακές κοινότητες στην Κροατία.

Οι παρεμβάσεις αυτές θα υλοποιηθούν μέσω ψηφιακών συσκευών (π.χ. έξυπνοι μετρητές, θερμοστάτες) και κινητών εφαρμογών που θα επιτρέπουν, αφενός, στους καταναλωτές να παρακολουθούν ενεργά και αποτελεσματικά την κατανάλωση ενέργειας και, αφετέρου, στους ερευνητές να αξιολογούν την απόκρισή τους στις παρεμβάσεις που θα δοκιμαστούν.

Απώτερος στόχος του NUDGE είναι η παρουσίαση συγκεκριμένων προτάσεων για βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας σε θεσμούς λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής σε εθνικό και πανευρωπαϊκό επίπεδο, παρόχους ενέργειας και τεχνολογίας (π.χ. σχεδιαστές εφαρμογών για έξυπνες κινητές συσκευές), ενεργειακές κοινότητες και ενώσεις καταναλωτών.

Από το «για μένα» στο «και για τους άλλους»

Τον συνδυασμό της προσωπικής πρωτοβουλίας και του job crafting μελετά ερευνητική ομάδα του ΟΠΑ

της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας **Ελένης Αποσπώρη** και της Ερευνήτριας **Λουίζας Παρασκευοπούλου**, Τμήμα Μάρκετινγκ και Επικοινωνίας του ΟΠΑ

Η πανδημία έδειξε αυτό που είναι γνωστό αρκετό καιρό στον χώρο της οργανωσιακής συμπεριφοράς: Οι επιχειρήσεις χρειάζονται ενεργούς εργαζομένους με γρήγορα αντανakλαστικά που αναλαμβάνουν θετικές πρωτοβουλίες.

Δύο οργανωσιακές συμπεριφορές που παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον, αλλά δεν έχουν ερευνηθεί σε συνδυασμό είναι η προσωπική πρωτοβουλία και το job crafting. Η προσωπική πρωτοβουλία αναφέρεται σε συμπεριφορές εργαζομένων που οδηγούν σε αλλαγές θετικές για τον οργανισμό, αναπτύσσονται αυτοβούλως, ξεπερνούν σημαντικά εμπόδια και έχουν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Το job crafting αναφέρεται στη συμπεριφορά εργαζομένων που κάνουν αλλαγές ώστε να «φέρουν τη δουλειά στα μέτρα τους», δηλαδή στα ενδιαφέροντα, στις ανάγκες και στις ικανότητές τους.

Τον συνδυασμό της προσωπικής πρωτοβουλίας και του job crafting επιχειρεί να μελετήσει ερευνητική ομάδα του ΟΠΑ, που αποτελείται από τις γράφουσες και τον **Αλέξανδρο Σαλούστρο**. Η έρευνα εστιάζει στον εκπαιδευτικό χώρο, που παρουσιάζει μεγάλη εργασιακή αυτονομία και δυνατότητες για ανάληψη πρωτοβουλιών.

Το job crafting έχει διαφορετικά επίπεδα, από μικρές μέχρι μεγάλης έντασης αλλαγές, οι οποίες ωστόσο δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς. Το συγκεκριμένο έργο εστιάζει σε μεγάλης έντασης αλλαγές, που σηματοδοτούν ένα υψηλότερου επιπέδου job crafting, καθώς αυτές επιφέρουν μεγαλύτερα οργανωσιακά οφέλη.

Στο επίπεδο αυτό το job crafting συναντά την προσωπική πρωτοβουλία, όταν δηλαδή οι job crafters είναι

επίμονοι μπροστά σε εμπόδια και εισάγουν αλλαγές στην εργασία που είναι μακροπρόθεσμες και θετικές, δηλαδή ευθυγραμμισμένες με τους οργανωτικούς στόχους.

«Γραφειοκρατία, επιπλέον χρόνος, γκρίνια... Αυτό είναι μέρος της διαδικασίας, απλά είμαι υπομονετικός... Τόσες φορές σκέφτηκα ότι θα τα παρατήσω, αλλά πάντα σκεφτόμουν... ότι κάτι πρέπει να αλλάξει στα σχολεία, αυτή η σκέψη με κάνει να προχωράω... Πιστεύω ότι μπορώ να αλλάξω τα πράγματα στο σχολείο, οπότε ζήτησα να γίνω διευθυντής». (Συνέντευξη #10)

Με τον τρόπο αυτόν, και οι εργαζόμενοι βρίσκουν ομορφιά και ευχαρίστηση σε αυτό που κάνουν.

«Μου αρέσει να σκηνοθετώ θεατρικά έργα... για μένα το θέατρο είναι έκφραση... αλλά και για τα παιδιά είναι σημαντικό... συναντούν νέους μαθητές, συνεργάζονται μαζί τους, είναι ωραίο... τους αρέσει». (Συνέντευξη #11)

Η ανάλυση έδειξε 18 ιστορίες με διαφορετικής έντασης αλλαγές που έκαναν οι 13 συνεντευξιζόμενοι. Χωρίσαμε τις αλλαγές σε ποιοτικές και ποσοτικές σύμφωνα με τη μεθοδολογία των Frese et al. (1997). Η πρώτη κατηγορία αφορά αλλαγές που υπερβαίνουν την αναμενόμενη νόρμα στη δουλειά, ενώ η δεύτερη αφορά αλλαγές που απλώς απαιτούν επιπλέον χρόνο, αλλά είναι μέσα στα προκαθορισμένα καθήκοντα της θέσης.

Η ειδοποιός διαφορά που βρήκαμε ανάμεσα στις δυο ομάδες είναι αυτό που ονομάσαμε «ευρύτερη προσωπική». Αυτό σημαίνει ότι οι δάσκαλοι που αναπτύσσουν μεγάλης έντασης αλλαγές σκέφτονται μακροπρόθεσμα και δεν βάζουν όρια στις αλλαγές και στην καινοτομία που μπορούν να φέρουν. Αντιλαμβάνονται την εργασία τους όχι σαν κάτι που αφορά μόνο

τον εαυτό τους, αλλά την τάξη τους, ολόκληρο το σχολείο, ακόμη και τον ευρύτερο τομέα της εκπαίδευσης.

Τα ευρήματα από την ανάλυση των συνεντεύξεων δείχνουν τη σημασία της εστίασης στους «άλλους». Φαίνεται ότι όσο περισσότερο ένας εργαζόμενος κοιτάζει έξω από τα στενά όρια του εαυτού του και ενσωματώνει μια πιο οργανωσιακή προοπτική, όπου τα οφέλη για τους άλλους είναι εξίσου – ή ακόμα περισσότερο – σημαντικά, τόσο υψηλότερη είναι η ένταση της αλλαγής, και το αποτέλεσμα μιας τέτοιας αλλαγής είναι συνήθως μακροπρόθεσμο.

Για να έχουμε λοιπόν οργανισμούς όπου θα πραγματοποιούνται μακροπρόθεσμες, σημαντικές θετικές αλλαγές που θα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του σύγχρονου περιβάλλοντος, μια απαραίτητη – όχι όμως ικανή από μόνη της – προϋπόθεση είναι οι εργαζόμενοι να κάνουν μια γνωστική, πρώτα, αλλαγή από το ατομικό στο οργανωσιακό επίπεδο, από το «για μένα» στο «και για τους άλλους».

Η ερευνητική εργασία υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη Ερευνητικών Έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μελών ΔΕΠ και ερευνητών/ερευνητριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας» (αριθμός έργου: 3372).

Πηγές:

Frese, M., Fay, D., Hilburger, T., Leng, K. & Tag, A. (1997). The concept of personal initiative: Operationalization, reliability and validity in two German samples. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70(2), 139-161.

Wrzesniewski, A. & Dutton, J. E. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *Academy of Management Review*, 26(2), 179-201.

«Η χρονιά που ζήσαμε...»

Πώς οι νέοι φοιτητές έζησαν το πρώτο τους εξάμηνο... στο σπίτι

Μέρος Α΄

Πρωτοετείς του ΟΠΑ μοιράζονται την εμπειρία και τις σκέψεις τους

της Δέσποινας Αδαμοπούλου, φοιτήτριας Τμήματος Μάρκετινγκ και Επικοινωνίας του ΟΠΑ

Σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον, λόγω των ιδιαίτερα δύσκολων συνθηκών που έχει διαμορφώσει η πανδημία, βρίσκονται οι φοιτητές των ελληνικών πανεπιστημίων για ακόμα ένα ακαδημαϊκό εξάμηνο. Μέσα σε αυτούς και οι φετινοί πρωτοετείς.

Για την «ψηφιακή μετάβαση» στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και για τα κίνητρα που είχαν για να συνεχίσουν να ονειρεύονται μίλησαν στην «ΟΠΑ News» τα νέα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, ευελπιστώντας πως η κατάσταση αυτή θα αλλάξει το συντομότερο και θα έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν το Πανεπιστήμιό τους από κοντά.

Τα δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί, εξάλλου, είναι δύσκολα για όλη την ακαδημαϊκή κοινότητα της χώρας, που φέτος «εγκλωβίστηκε» πίσω από τις οθόνες ενός υπολογιστή.

Ιδού τι ανέφεραν πρωτοετείς του Ιδρύματος:

■ «Σχετικά εύκολη θα χαρακτήριζα τη μετάβασή μου στο Πανεπιστήμιο, καθώς ήρθε το ίδιο στον χώρο μου, μέσω του υπολογιστή μου. Με χαροποιεί πολύ το γεγονός ότι παρακολουθώ διαλέξεις στο αντικείμενο που με ενδιαφέρει, αν και οι συνθήκες δεν είναι οι πλέον ιδανικές. Βρίσκω το κουράγιο και συνεχίζω, ελπίζοντας πως σύντομα θα βρισκόμαστε στα αμφιθέατρα, να μαθαίνουμε και να εξελισσόμαστε. Θα συμβούλευα τον καθέναν σας να μη διστάσει να επικοινωνήσει με τους συμφοιτητές του. Παρόλο που δεν γνωρίζομαστε, οι περισσότεροι βιώνουμε παρόμοια συναισθήματα και ίδιους προβληματισμούς. Η επικοινωνία μπορεί να μας φέρει πιο κοντά, βοηθώντας μας να δούμε την κατάσταση λίγο πιο αισιόδοξα».

Μαρία Παπαβασιλείου, φοιτήτρια Τμήματος Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων

■ «Η διαδικτυακή διδασκαλία δεν επέτρεψε την ουσιαστική γνωριμία των φοιτητών μεταξύ τους και με τους καθηγητές, ούτε και έδωσε την αίσθηση αλλαγής του χώρου διεξαγωγής των μαθημάτων. Τελικά η μετάβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση συντελέστηκε τόσο ομαλά, ώστε δεν έγινε βαθιά αισθητή! Στις δύσκολες αυτές καταστάσεις, κίνητρο για αισιοδοξία αποτελεί η πεποίθηση ότι η ανθρωπότητα πλησιάζει στο τέλος αυτής της περιπέτειας. Επιπλέον, η στοχοπροσήλωση και η δίψα για συνεχή πρόοδο εμπνέουν τη συνέχιση της προσπάθειας με τους ίδιους ρυθμούς και σε αυτό το εξάμηνο. Ο εγκλεισμός αποτελεί μια πρόκληση για αποτελεσματικότερη διαχείριση του χρόνου και αποδοτικότερη οργάνωση της μελέτης, ώστε να αξιοποιηθεί για καλύτερες επιδόσεις, καθώς και απόλαυση μορφών γνήσιας ψυχαγωγίας, όπως η ανάγνωση, η τέχνη και η άθληση».

Αλβιόνα Μάντσο, φοιτήτρια Τμήματος Πληροφορικής

■ «Το ξεκίνημα αυτής της χρονιάς μάς έβγαλε από τα σχολικά θρανία και μας άνοιξε τις πύλες του Πανεπιστημίου – ενός διαδικτυακού Πανεπιστημίου. Από αυτή την αλλαγή δεν έλειψε η αγωνία, αλλά και ο ενθουσιασμός για τις ευκαιρίες που ανοίγονται. Παρά τις αντιξοότητες που δημιουργεί η απομάκρυνση από τον πανεπιστημιακό χώρο, το ενδιαφέρον για το αντικείμενο που διδασκόμαστε μας ωθεί να παραμείνουμε συγκεντρωμένοι στους στόχους μας. Το σημαντικό είναι να αξιοποιούμε στο μέγιστο τα ερεθίσματα που προσφέρει το Πανεπιστήμιο, οργανώνοντας κατάλληλα τον χρόνο μας για την παρακολούθηση των διαλέξεων και τη μελέτη των μαθημάτων».

Άννα Κονιδάρη, φοιτήτρια Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

